

**НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ
І ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ**

Економічний факультет

ПОГОДЖЕНО
Декан економічного факультету

ДОПУСКАЄТЬСЯ ДО ЗАХИСТУ
Завідувач кафедри організації
підприємництва та біржової
діяльності

_____ Андрій МУЗИЧЕНКО
(підпис)

" ____ " _____ 2025 р.

_____ Микола ІЛЬЧУК
(підпис)

" ____ " _____ 2025 р.

МАГІСТЕРСЬКА КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

**на тему «РОЗВИТОК ПІДПРИЄМНИЦТВА В СФЕРІ
ПОСЕРЕДНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НА РИНКУ ЗЕРНА»**

Спеціальність **076 – "Підприємництво та торгівля"**

Освітня програма **Підприємництво, торгівля та біржова діяльність**

Орієнтація освітньої програми **Освітньо – професійна**

Гарант освітньої програми
к.е.н., доцент

_____ **Людмила БЕРЕЗОВСЬКА**
(підпис)

**Керівник магістерської
кваліфікаційної роботи**
к.е.н., доцент

_____ **Сергій НІКІТЧЕНКО**
(підпис)

Виконав

_____ **Артем АЛЕКСЕЄНКО**
(підпис)

Київ – 2025

**НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ
І ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ**

Економічний факультет

ЗАТВЕРДЖУЮ

**Завідувач кафедри організації
підприємництва та біржової діяльності
д.е.н., проф. _____ Микола ІЛЬЧУК**

" ____ " _____ 2025 р.

**ЗАВДАННЯ
ДО ВИКОНАННЯ МАГІСТЕРСЬКОЇ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ ЗДОБУВАЧУ
Алексєенку Артему Євгеновичу
(прізвище, ім'я, по-батькові)**

Спеціальність **076 – "Підприємництво та торгівля"**

Освітня програма **Підприємництво, торгівля та біржова діяльність**

Орієнтація освітньої програми **освітньо - професійна**

Тема магістерської кваліфікаційної роботи: **«РОЗВИТОК ПІДПРИЄМНИЦТВА В СФЕРІ
ПОСЕРЕДНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НА РИНКУ ЗЕРНА»**

затверджена наказом від "22"10. 2025 р. № 2430 «С»

Термін подання завершеної роботи на кафедру _____

Вихідні дані до магістерської кваліфікаційної роботи: звітність підприємства, дані Держстату
України, інтернет-джерела, наукові праці

Вихідні дані до магістерської кваліфікаційної роботи:

Перелік питань, що підлягають дослідженню:

1. Теоретичні основи функціонування посередницької діяльності на ринку зерна
2. Аналіз сучасного стану та тенденцій розвитку посередництва на ринку зерна в
україні
3. Шляхи та механізми удосконалення підприємницької діяльності посередників на
ринку зерна

Перелік графічного матеріалу: таблиці, рисунки, схеми

Дата видачі завдання " ____ " _____ 2025 р.

Керівник магістерської
кваліфікаційної роботи _____

Сергій НІКІТЧЕНКО

Завдання прийняв до виконання _____

Артем АЛЄКСЄЄНКО

РЕФЕРАТ

Магістерська робота присвячена обґрунтуванню теоретичних і практичних положень, а також розробці рекомендацій щодо розвитку підприємництва у сфері посередницької діяльності на ринку зерна. Складається зі вступу, трьох взаємопов'язаних розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Викладена на 93 сторінках машинописного тексту, ілюстрована 10 таблицями, 5 рисунками та 4 додатками. Список використаних джерел вміщує 56 джерел.

Мета магістерської роботи полягає в обґрунтуванні теоретичних і практичних положень розвитку підприємництва у сфері посередницької діяльності на ринку зерна, аналізі сучасного стану та тенденцій його функціонування.

У першому розділі – «Теоретичні основи функціонування посередницької діяльності на ринку зерна» – визначено понятійний апарат, розкрито економічну сутність та роль посередників у ланцюгу створення вартості, а також обґрунтовано особливості підприємництва у цій сфері.

У другому розділі – «Аналіз сучасного стану та тенденцій розвитку посередництва на ринку зерна в Україні» – присвячений емпіричному аналізу ринку зерна, оцінці впливу зовнішніх та внутрішніх факторів, а також виявленню актуальних проблем, що стримують ефективний розвиток посередницької діяльності.

У третьому розділі – «Шляхи та механізми удосконалення підприємницької діяльності посередників на ринку зерна» – запропоновано практичні напрями розвитку, обґрунтовано необхідність і механізми впровадження сучасних логістичних та інноваційних технологій, а також сформульовано прогноз розвитку посередницького підприємництва.

Ключові слова: підприємництво, посередницька діяльність, ринок зерна, розвиток, ефективність, інноваційні технології, аграрний сектор, конкурентоспроможність, трансформаційна економіка.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	6
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПОСЕРЕДНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НА РИНКУ ЗЕРНА	9
1.1. Сутність та роль ринку зерна в аграрному секторі економіки	9
1.2. Посередницька діяльність: поняття, види, функції та їх особливості в агробізнесі	17
1.3. Нормативне регулювання підприємницької діяльності посередників на ринку зерна в Україні	26
Висновки до першого розділу	31
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ ТА ТЕНДЕНЦІЙ РОЗВИТКУ ПОСЕРЕДНИЦТВА НА РИНКУ ЗЕРНА В УКРАЇНІ	33
2.1. Динаміка та обсяги посередницьких операцій на зерновому ринку.....	33
2.2 Характеристика основних гравців на ринку	47
2.3 Оцінка проблем та викликів в сфері посередницької діяльності на ринку зерна	51
Висновки до другого розділу.....	58
РОЗДІЛ 3 ШЛЯХИ ТА МЕХАНІЗМИ УДОСКОНАЛЕННЯ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПОСЕРЕДНИКІВ НА РИНКУ ЗЕРНА	60
3.1 Підвищення ефективності управління ризиками	60
3.2 Удосконалення логістичної інфраструктури	69
3.3 Державна підтримка та розвиток підприємництва в умовах війни.....	76
Висновки до третього розділу.....	79
ВИСНОВКИ	81
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	83
ДОДАТОК.....	90

ВСТУП

Актуальність теми. Аграрний сектор України є фундаментом національної економічної стабільності та ключовим елементом глобальної продовольчої безпеки. Проте в умовах повномасштабної війни та геополітичної турбулентності традиційні механізми функціонування зернового ринку зазнали критичних змін. Природно-кліматичні та економічні фактори поступилися місцем військово-політичним, що призвело до руйнування усталених логістичних ланцюгів, дефіциту обігових коштів та втрати контролю над частиною земельного банку.

У цьому контексті особливої ваги набуває діяльність посередницьких структур. З одного боку, кваліфіковані посередники забезпечують виробникам доступ до експортних каналів та надають необхідну експертизу. З іншого боку, багатоланковий ланцюг постачання призводить до зростання витрат на реалізацію продукції на 25–50%, що суттєво знижує рентабельність агровиробників. Недосконалість ринкової інфраструктури, високий рівень монополізації експорту та відсутність дієвих інструментів хеджування цінових ризиків вимагають докорінного перегляду підходів до організації підприємництва у цій сфері. Відтак, пошук шляхів удосконалення посередницької діяльності, розвиток біржової торгівлі та трансформація логістичної моделі є критично актуальними завданнями для відновлення експортного потенціалу держави.

Мета і завдання дослідження. Метою роботи є обґрунтування теоретико-методичних засад та розробка практичних рекомендацій щодо розвитку підприємництва в сфері посередницької діяльності на ринку зерна для підвищення його ефективності та конкурентоспроможності в умовах воєнного стану та повоєнного відновлення.

Для досягнення мети поставлено такі *завдання*:

1. Розкрити сутність та двоїсту природу інституту посередництва в агротрейдингу, ідентифікувати ключові ризики та переваги взаємодії виробників із трейдерами.

2. Оцінити сучасний стан ринку зерна, визначити масштаб втрат від воєнної агресії (втрата посівних площ, зниження врожайності) та їх вплив на глобальну продовольчу безпеку.

3. Виявити структурні перешкоди розвитку ринку, зокрема проблеми ліквідності біржових платформ, інфраструктурні розриви та монополізацію.

4. Обґрунтувати необхідність та напрями державного регулювання ринку зерна, балансуючи між ринковими механізмами та гарантуванням продовольчої безпеки.

5. Розробити механізми впровадження біржових інструментів (ф'ючерсних контрактів) для управління ціновими ризиками.

6. Запропонувати стратегічні пріоритети розвитку логістичної інфраструктури для трансформації України у регіональний зерновий хаб.

Об'єктом дослідження є процес функціонування та розвитку підприємницьких структур посередницького типу на ринку зерна України.

Предметом дослідження є сукупність теоретичних, організаційних та економічних механізмів удосконалення посередницької діяльності в системі зернотрейдингу.

Методи дослідження. У роботі використано комплекс загальнонаукових та спеціальних методів: *системний аналіз* (для оцінки інфраструктури ринку); *статистичний аналіз* (для оцінки втрат врожаю та динаміки цін); *порівняльний аналіз* (для зіставлення світового досвіду логістики та українських реалій); *метод сценарного прогнозування* (для визначення перспектив державної підтримки).

Наукова новизна одержаних результатів полягає у:

- *обґрунтуванні* стратегії трансформації логістичної інфраструктури України в регіональний зерновий хаб з розвиненою переробкою, що дозволить акумулювати додану вартість всередині країни;

- *удосконаленні* механізму взаємодії учасників ринку через запровадження торгівлі деривативами як безальтернативного інструменту хеджування ризиків, що сприятиме скороченню посередницького ланцюга;
- *розвитку* підходів до державного регулювання, яке має базуватися на створенні інфраструктурних умов без втручання в операційну діяльність трейдерів.

Практичне значення одержаних результатів. Запропоновані рекомендації спрямовані на підвищення ефективності функціонування зернового ринку. Зокрема, реалізація заходів державної підтримки дозволить у середньостроковій перспективі (2–3 роки) збільшити експорт та знизити логістичні втрати. Впровадження моделі мультимодальних перевезень та глибокої переробки у довгостроковій перспективі (5+ років) сприятиме зміцненню суб'єктності України на світовій арені.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та висновки роботи були оприлюднені на II Всеукраїнській науково-практичній конференції молодих вчених та студентів «ЕКОНОМІЧНІ ДНІ – 2025» яка відбулася 10 квітня 2025 року у м. Києві .

Структура роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПОСЕРЕДНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НА РИНКУ ЗЕРНА

1.1. Сутність та роль ринку зерна в аграрному секторі економіки

Сучасний ринок зерна є одним із найрозвиненіших і системотворчих сегментів як аграрного сектору, так і економічного простору України загалом. Цей ринок виступає індикатором динамічного розвитку, демонструючи потенціал для досягнення цільових орієнтирів в інших галузях та підкомплексах агропромислового комплексу країни.

З огляду на системотворче значення зернового господарства для економіки всіх суміжних галузей народного господарства, критично важливо створювати максимально сприятливі умови для його зростання та підвищення ефективності виробництва на всіх етапах створення кінцевого продукту.

Комплексний підхід до підвищення ефективності дозволить досягти нового, більш стійкого балансу попиту та пропозиції зерна. Це, своєю чергою, сприятиме сталому розвитку всього продовольчого комплексу, зміцненню його конкурентоспроможності та забезпеченню продовольчої й соціально-економічної безпеки держави.

Ринок зерна справедливо вважається перспективним і економічно привабливим сегментом, що формує значний потенціал національної економіки. Цей статус підтримується високою продуктивністю галузі, а також жорсткою конкурентною боротьбою серед сільськогосподарських товаровиробників. При цьому, низькі параметри еластичності попиту та пропозиції забезпечують стабільний інтерес до цієї ключової продукції.

Експортний попит залишається ключовим якорем і основою розвитку зернових культур України. Зростання світового споживання стимулюватиме країну до нарощування виробництва та пропозиції зерна на міжнародному ринку.

Дослідження ринку як моделі економічного устрою було центральним предметом вивчення економічної науки протягом тривалого часу. Ця модель визнана такою, що має внутрішні імпульси розвитку. Згідно з класичними економічними уявленнями, сформульованими А. Смітом, процес саморозвитку економіки завжди визначається прагненням людей до задоволення власного економічного інтересу в отриманні прибутку, необхідного для ліквідації будь-якої потреби. А. Сміт писав: «Кожна окрема людина намагається використати свій капітал так, щоб продукт його володів найбільшою вартістю. Він має на увазі лише власний інтерес, переслідує лише власну вигоду, причому в цьому випадку він невидимою рукою ринку прямує до мети, яка не входила до його намірів» [44].

Економічна наука встановила, що ринок підпорядковується низці об'єктивних законів: вартості, попиту та пропозиції, спадної граничної корисності, визначального впливу мінімального ресурсу, а також закону конкуренції.

Попри те, що представники різних економічних шкіл – від класицизму до теорії циклічного розвитку – пропонували різне смислове трактування сутності ринку, вони були єдині у визнанні сталості його ключових складових елементів.

Вихідною та центральною категорією ринкової економіки є товар.

Класичне трактування (А. Сміт, XVIII ст.): Товар визначався як «надлишки», вироблені людиною і призначені для обміну.

Найповніше визначення (К. Маркс): «... товар є, передусім, предмет, річ, яка, завдяки її властивостям, задовольняє якісь людські потреби» [44].

Як предмет обміну, товар може бути обмінаний на ринку лише на інший товар із еквівалентною споживчою вартістю або на товар, що характеризується абсолютною ліквідністю на даній території, тобто на гроші.

В економічній літературі представлено понад 2500 визначень терміну «ринок», що свідчить про його еволюційну сутність та відображає розвиток суспільного виробництва. Систематизація цих підходів дозволяє виділити кілька ключових трактувань:

Місце торгівлі - Ринок як фізичний або віртуальний простір для обміну товарами та послугами.

Процес торгівлі - Сукупність актів купівлі-продажу, що відображає взаємодію продавця і покупця.

Система економічних відносин - Товарно-грошові відносини між учасниками в процесі обміну.

Узагальнений аналіз економічних доктрин дає змогу визначити ринок як переважну форму організації економічних відносин, що забезпечує просторову взаємодію суб'єктів господарювання та держави у процесі формування суспільних фондів.

Незважаючи на єдність сутнісного розуміння, науковці постійно досліджують складні причинно-наслідкові зв'язки між ключовими елементами ринкового механізму: попитом, пропозицією, ціноутворенням та конкуренцією. Зростання масштабів трансакцій та кількості обмінних операцій періодично вимагає зміни якісних критеріїв у суспільному розвитку.

Оскільки розвиток є незворотною, якісно спрямованою зміною, що передбачає структурні перетворення системи, ринкова економіка кожної країни або окремого товарного ринку має низку специфічних рис та характеристик.

В Україні одним із системотворчих товарних ринків є ринок зерна. Він є складовою частиною агропродовольчого ринку і має спільні з ним особливості: висока споживна вартість (зерно та його похідні (продукти харчування) є життєво важливим товаром, від придбання якого споживач не може відмовитися); фізіологічне обмеження споживання (внутрішній ринок має чіткі фізичні ліміти споживання різних видів продовольства).

На сучасному етапі розвитку суспільства основною метою ринку має стати створення умов для справедливого розподілу вартості кінцевого продукту між усіма учасниками ринкових відносин.

Такий підхід відповідає вимогам посткапіталізму — суспільної формації, де одне з найважливіших місць у забезпеченні розвитку належатиме моральному імперативу, носієм якого виступають широкі маси населення.

Поєднання цього морального імперативу з ринковим механізмом функціонування економіки має сприяти подальшому прогресивному розвитку суспільства без введення його у внутрішню суперечність.

В основі будь-якої економічної системи лежить вічний конфлікт: з одного боку, індивідуально-приватні інтереси, орієнтовані на максимізацію прибутку, з іншого — суспільні інтереси, що вимагають стабільності та справедливості. Досягнення якісних змін у структурі стимулюючих сил розвитку суспільства можливе лише за дотримання принципу економічної справедливості, який вимагає наявності зовнішньої, надособистісної сили, здатної гармонізувати ці протилежні вектори.

Ринок, особливо такий чутливий як ринок зерна, є з'єднувальним елементом економічних відносин. Проте, сам момент його формування та функціонування часто характеризується високим ступенем нестійкості та стихійністю господарських зв'язків. Оскільки кожен учасник ринку прагне виключно до максимізації власного прибутку, це стимулює вибірковість схем взаємодії, орієнтованих на критерії економічної доцільності та раціональності. Цим пояснюється постійна присутність тренду поведінки, який може не збігатися з національними інтересами.

У зв'язку з цим, об'єктивно необхідною є сила, що має надіндивідуальний характер, яка виконує контрольну та регулюючу функції в економічному полі діяльності. У цій ролі має виступати держава.

Світова практика виокремлює дві основні моделі економічного устрою, що різняться ступенем державного втручання та свободи ринкових контрагентів:

З мінімальною участю держави («американська»): Модель, де домінує розвинений механізм конкуренції та ринкового ціноутворення. Наприклад, у США до 80% валового національного продукту забезпечується ринковою системою, а решта перебуває під контролем держави.

З максимально допустимою участю держави («західноєвропейська»): Модель, яка прагне зберегти ринок, але активно знижує роль чистого

ціноутворення за рахунок системного державного втручання. Цей підхід характерний для економік Швеції, Австрії, Німеччини та Японії.

Саме через механізми прямого та непрямого втручання держава стимулює бажаний вектор та швидкість розвитку ринків, тим самим реалізуючи свою економічну політику.

Одним із найважливіших пріоритетів економічної політики є досягнення такого стану ринку сільськогосподарської продукції та продовольства, який забезпечить населення країни продуктами харчування у достатньому обсязі, за доступними цінами та прийнятною якістю. Це є стратегічним імперативом – продовольчою безпекою.

Структура цього ринку є складною і включає три взаємопов'язані, але самостійні сегменти:

✓ Ринок продовольчих товарів (готова продукція, отримана з переробки: хліб, молоко, цукор).

✓ Ринок сільськогосподарської сировини (продукція для подальшої переробки: зерно, цукрові буряки).

✓ Ринок сільськогосподарської продукції (продукти для споживання у свіжому вигляді).

Кожен із цих сегментів має свою специфіку, технологію товароруху та коло контрагентів.

Вітчизняний зерновий ринок пройшов стадію формування, але досі відрізняється від ринків країн із розвиненою економікою. Його характерними ознаками є нееластичність попиту, зростаюча ємність ринку фуражного зерна (зокрема кукурудзи), збільшення обсягів пропозиції на товарні цілі, а також диспропорції у структурі посівних площ.

Втім, найгострішою проблемою сьогодення є конфлікт інтересів його учасників на національній та світовій аренах. Затребуваність і висока вигідність торгових операцій для експорту та великих продавців створює обмеження товарної маси зерна на внутрішньому ринку. Це, у свою чергу, може стимулювати пошук схем маніпулювання якісними характеристиками зерна з

метою зниження його класності при виробництві борошна для випікання соціального хліба, що прямо суперечить принципу економічної справедливості та загрожує якості продовольчого забезпечення широких мас населення.

Український зерновий ринок є ключовим елементом національної економіки, але його функціонування визначається комплексом специфічних та ризикових чинників. Серед них — висока залежність обсягів пропозиції від непередбачуваних погодних умов, чутливість цін до динамічної та слабо прогнозованої ринкової кон'юнктури, а також нерівномірна інфраструктурна наповненість територій країни. Таке позиціонування тривалий час сприяло агресивному нарощуванню експорту зерна. Проте, хоча ця стратегія може бути ефективною ще кілька років, у довгостроковій перспективі єдиним вектором розвитку залишається кардинальне покращення якості та підвищення стійкості ринку. Для обґрунтування пропозицій щодо ефективного механізму розподілу створеної вартості та забезпечення сталого розвитку необхідна чітка теоретична і методологічна база [19, 44].

Теоретична сутність зернового ринку: Пошук комплексного визначення

Будь-яка стратегічна трансформація починається з теоретичного осмислення об'єкта. У вітчизняній економічній літературі сформувалися два основні погляди на сутність зернового ринку. Перша група дослідників розуміє його вузько — як сукупність обмінних відносин, що регулюють купівлю-продаж зерна та продуктів його переробки. Наприклад, О.П. Завитій визначає його як "систему економічних відносин між виробниками зерна та його покупцями-переробниками (первинний ринок) і виробниками та споживачами продуктів його переробки (вторинний ринок)" [44].

Натомість, інша, більш прогресивна, група вчених розглядає зерновий ринок як складну економічну систему, що не обмежується лише сферою обміну. Вона включає товарно-грошові відносини, які охоплюють виробництво, збут і споживання, формуючи гнучкі господарські зв'язки. І.В. Ващенко описує ринок як "складну, що динамічно розвивається економічну систему, яка функціонує під впливом різних факторів внутрішнього і зовнішнього характеру

і передбачає, насамперед, підтримання рівноваги між попитом і пропозицією" [1, с. 80], а С.Г. Черемісін акцентує на сукупності економічних відносин між усіма суб'єктами: від сільських товаровиробників до структур, що обслуговують рух зерна [49, с. 81].

Наше бачення полягає у визначенні ринку як складної, динамічної сукупності економічних відносин, які складаються між суб'єктами, включаючи інфраструктуру, з приводу купівлі-продажу, що дозволяє зберегти рівновагу між попитом і пропозицією у довгостроковому періоді. Ця система функціонує під впливом екзо- та ендогенних факторів і обов'язково передбачає механізм справедливого розподілу кінцевої вартості продукту між усіма учасниками під контролем надіндивідуального суб'єкта, яким виступає держава. Зерновий ринок, із його нерівномірним розподілом точок пропозиції та розбіжністю центрів виробництва та споживання, повністю відповідає цим критеріям.

Ринок зерна складається з покупців, продавців та представників інфраструктурних суб'єктів. Первинну пропозицію формують сільськогосподарські товаровиробники, а вторинну – посередники та регіональні представники. Сукупний попит, своєю чергою, охоплює потребу у продовольчому, фуражному, насіннєвому та технічному зерні, а також у формуванні необхідних фондів. Він диференціюється на платоспроможний, фактичний, внутрішній нормативний/раціональний та зовнішній.

Незважаючи на класичний закон попиту, ситуація на вітчизняному ринку зерна не повністю підпорядковується цій закономірності. Внутрішній ринок фуражного зерна, зокрема, є низькоеластичним. Виробники тваринницької продукції не можуть відмовитися від концентрованих кормів, проте низька рентабельність виробництва м'яса та молока обмежує їхні інвестиційні ресурси, що, своєю чергою, звужує національний зерновий ринок у частині внутрішньогалузевих поставок. Цей економічний "перекіс" зумовлений нестачею грошової маси та слабким контролем над ціноутворенням у суміжних галузях, що призводить до низької платоспроможності кінцевих споживачів.

Ціновий фактор виступає одночасно елементом та інструментом ринку. Він обумовлює відтворення на кожному етапі руху продукції та є економічною точкою поєднання попиту та пропозиції. Водночас, ціна перебуває під впливом безлічі факторів: від стратегій сільгосптоваровиробників та просторового розташування до політики субсидування.

У контексті стратегічного розвитку, інфраструктурний розвиток повинен мати випереджаючі темпи порівняно з фактичним станом зерновиробництва, відповідаючи перспективним планам експорту та внутрішнього задоволення потреб.

Для запобігання зникненню рівноваги між попитом і пропозицією критично важливим є створення резервних фондів ресурсів, розмір яких не повинен бути меншим за 10% валового виробництва зерна (насінневий фонд, стратегічні запаси, фонд страхування). Крім того, ключова роль держави полягає у чіткому захисті сільськогосподарських товаровиробників шляхом забезпечення мінімальних гарантованих цін, що покривають виробничі витрати та забезпечують нормальну рентабельність для розширеного відтворення.

Сучасний ринок зерна — це результат тривалого еволюційного розвитку, сформований на системній основі економічний простір, який несе імпульс саморозвитку і функціонує як тип економічного механізму в аграрному секторі країни.

Для його сталого функціонування, зміцнення національних інтересів та збільшення експортних ресурсів необхідне вирішення проблеми пошуку ефективної схеми підтримки продовольчого забезпечення. Це вимагає вибіркового стимулювання попиту населення та, найголовніше, запровадження механізму гарантованих цін для виробників. Лише за умови вирішення проблеми справедливого розподілу кінцевої вартості та забезпечення економічного потенціалу всіх учасників, Україна зможе виконати свою роль на світовому ринку агропродовольства.

Таким чином, ринкова стихія, що природно генерує прибуток, повинна бути скоригована цілеспрямованим державним регулюванням. Лише такий зважений, інтегрований підхід, що поєднує мінімальне втручання у приватну ініціативу з максимальною увагою до національної продовольчої безпеки, здатен забезпечити стійкий розвиток ринків, зокрема зернового, і сприяти якісним змінам у структурі стимулюючих сил суспільства.

1.2. Посередницька діяльність: поняття, види, функції та їх особливості в агробізнесі

Значна кількість підприємств здійснює посередницьку діяльність як один із основних видів своєї статутної діяльності. Посередницькі послуги надаються за дорученням постачальників або споживачів незалежними фізичними особами чи спеціалізованими підприємствами та фірмами. Таким чином, посередником може виступати як підприємство, так і фізична особа, що сприяє просуванню, збуту та розповсюдженню товарів підприємства серед споживачів.

На основі аналізу теоретичних аспектів функціонування посередницьких структур [11] пропонується оптимальний, на нашу думку, варіант класифікації посередників за формою організації торгівлі (рис. 1.1).

За формою організації торгівлі всі посередники поділяються на гуртових і роздрібних.

Гуртові посередники закупають великі партії товарів у різних виробників і забезпечують їх обіг у роздрібній торгівлі або реалізують продукцію безпосередньо споживачам. Вони поділяються на:

- внутрішніх (гуртові підрозділи підприємств-виробників, які виконують посередницькі функції),
- зовнішніх (незалежних та залежних гуртових посередників).

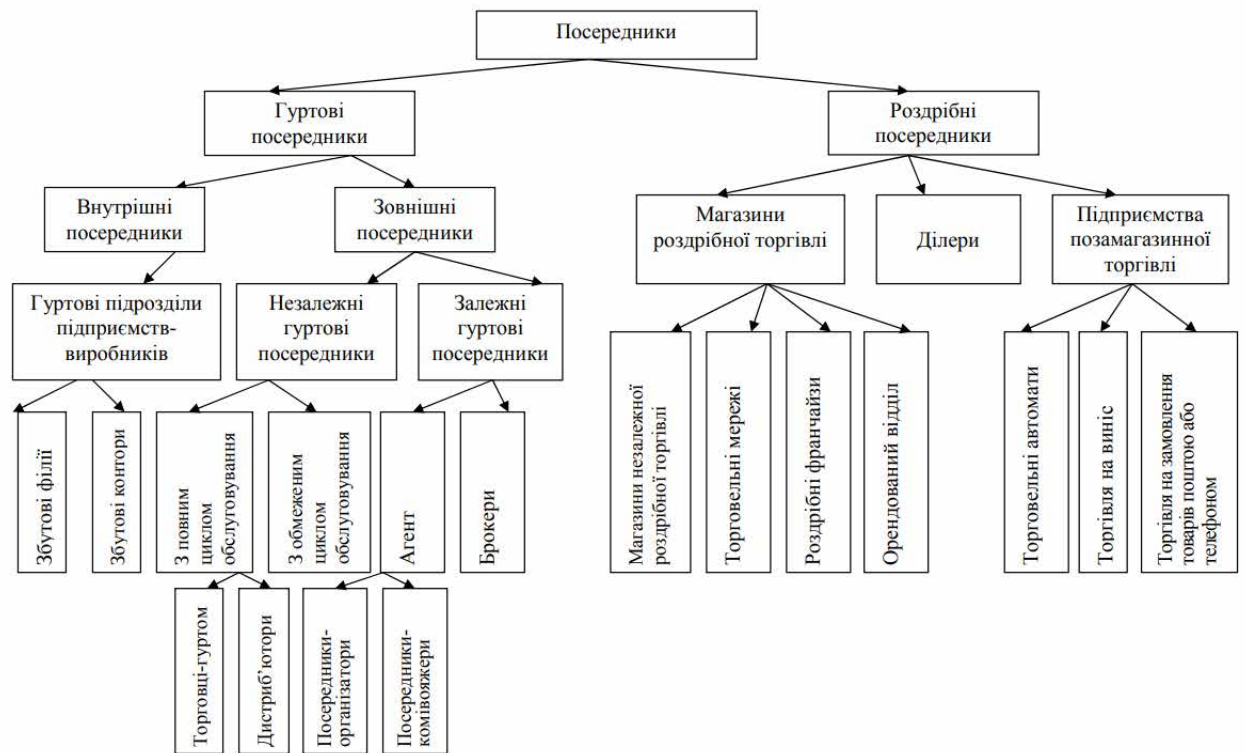

Рис. 1.1. Поділ посередників за формою організації торгівлі

Джерело: сформовано автором на основі [11]

До внутрішніх належать збутові контори, які встановлюють контакти зі споживачами та посередниками, проводять рекламну діяльність, стимулюють збут, організують постачання продукції зі складів підприємства або його збутових філій, не здійснюючи при цьому безпосередніх операцій з товарами. Збутові філії, у свою чергу, мають власні складські приміщення, системи сервісного обслуговування і зазвичай розміщуються у містах із високою концентрацією споживачів продукції.

Незалежні гуртові посередники повністю перебирають на себе право власності на товар. Вони поділяються на посередників із повним циклом обслуговування (дистриб'ютори, оптові торговці) та з обмеженим циклом (комівояжери, посередники-організатори).

Залежні гуртові посередники — це брокери та агенти. Брокери організують зустрічі продавців із покупцями та беруть участь у переговорах, тоді як агенти співпрацюють із підприємствами на довготривалій основі,

здійснюючи посередницьку діяльність від імені та за рахунок цих підприємств [11].

Роздрібні посередники реалізують товари безпосередньо кінцевим споживачам для особистого некомерційного використання. До них належать:

- магазини роздрібної торгівлі,
- підприємства позамагазинної торгівлі,
- ділери.

Магазини роздрібної торгівлі включають:

- незалежних торговців (продають продукцію одного чи кількох виробників невеликими партіями);
- торговельні мережі (сукупність роздрібних підприємств із централізованим управлінням);
- франчайзингові об'єднання (виробники, гуртові та роздрібні посередники, пов'язані договірними відносинами);
- орендовані відділи (відділи магазинів, що здаються в оренду посередникам для реалізації продукції виробника).

Ділери — це незалежні підприємці, які здійснюють роздрібний продаж товарів.

Позамагазинна торгівля охоплює продаж товарів за замовленнями поштою чи телефоном, розносну торгівлю та реалізацію через торговельні автомати [54].

Посередники можуть надавати такі види послуг: торговельні, консалтингові, інформаційні, транспортно-експедиційні, складські, маркетингові. Відповідно, класифікацію посередників доцільно здійснювати і за видом посередницьких послуг (табл. 1.1.).

Поділ посередників за видом посередницьких послуг

Види посередників	Зміст посередницьких послуг
Торговельні	сприяння у здійсненні торговельної діяльності; реалізація продукції споживачам
Консалтингові	організація господарських зв'язків; організація транспортно-складських процесів; раціональною організацією транспортно-економічних зв'язків; регулюванням виробничих і товарних запасів
Інформаційні	вибір нових методів і технологій відносин на товарному ринку, аналіз ринкової кон'юнктури; питання розвитку транспортно-складського господарства
Транспортно-експедиційні	забезпечення виробничих нужд виробників і споживачів продукції
Складські	прийом, зберігання та відправлення продукцію; організація і модернізація складського господарства
Маркетингові	проведення маркетингових досліджень; виконання робіт рекламного характеру; операції пов'язані зі збутом, транспортуванням, складуванням; зберіганням і продажем товарів підприємства; кредитування та страхування товарів

Джерело: сформовано автором на основі [54]

Торговельні послуги полягають у сприянні підприємству під час здійснення торговельної діяльності та реалізації продукції споживачам.

Консалтингові послуги охоплюють організацію господарських зв'язків, транспортно-складських процесів, регулювання виробничих і товарних запасів.

Інформаційні послуги включають вибір нових методів і технологій взаємодії на товарному ринку, аналіз його кон'юнктури, питання розвитку транспортно-складського господарства.

Транспортно-експедиційні послуги забезпечують задоволення виробничих потреб виробників і споживачів продукції.

Складські послуги полягають у прийманні, зберіганні, відправленні продукції, а також організації та модернізації складського господарства.

Маркетингові послуги охоплюють проведення маркетингових досліджень, кредитування та страхування товарів, рекламну діяльність, операції

зі збуту, транспортування, складування, зберігання й реалізації товарів підприємства.

Таблиця 1.2

Особливості розподілу винагород за посередницькі послуги

Вид винагороди за посередницькі послуги	Зміст нарахування винагороди
1. Винагорода, яка базується на обсягах реалізації або темпах їх зростання	Основа розрахунку винагороди — обсяги реалізації продукції або темпів їх приросту
1.1. Система лінійної винагороди	Посередник одержує певний відсоток з обороту без будь-яких змін залежно від обсягу реалізації продукції
1.2. Система дигресивної винагороди	Відсоток, який виплачується посереднику зменшується залежно від приросту обсягу реалізації продукції
1.3. Система прогресивної винагороди	Зі зростанням обсягу реалізації збільшується відсоток відрахування (така система стимулює посередника на збільшення обсягу реалізації продукції)
2. Винагорода на основі прибутку	Основа розрахунку винагороди — прибуток, який одержує підприємство-виробник від реалізації продукції посередником
3. Винагорода на основі двостороннього підрахунку	Розраховується за допомогою двостороннього підрахунку вартості капітальних і технічних послуг посередників (використовується дуже рідко)
4. Винагорода на основі різниці між ціною виробника і ціною, за якою товар буде реалізовуватись покупцю	Основа розрахунку — різниця між ціною виробника і ціною, за якою буде проводитись реалізація товару посередником
5. Спеціальні види винагород	Короткострокове різке збільшення відсотка винагороди за реалізацією конкретного виду продукції

Джерело: сформовано автором на основі [11]

Посередницька діяльність підприємства, як правило, здійснюється на комерційній основі. Винагорода за надання посередницьких послуг найчастіше нараховується у вигляді відсотків від прибутку, що зазвичай становить від 5 до 12 % [21, 11].

Однак на практиці застосовуються й інші форми та системи винагород, приклади яких наведено у таблиці 1.2. Зокрема: система лінійної винагороди передбачає виплату сталого відсотка з обороту незалежно від обсягів реалізації; система дегресивної винагороди базується на зменшенні відсотка винагороди зі збільшенням обсягу продажу; система прогресивної винагороди — навпаки,

передбачає зростання відсотка із підвищенням обсягів реалізації; винагорода на основі прибутку підприємства-постачальника, коли розмір виплати залежить від кінцевого фінансового результату; тимчасове підвищення винагороди — короткострокове збільшення відсоткової ставки за реалізацію певного виду продукції; винагорода на основі двостороннього підрахунку — визначається як різниця між ціною виробника та ціною продажу споживачеві [11].

Розмір відсотка винагороди залежить насамперед від конкурентоспроможності та виду товару. Зазвичай найвищі відсотки встановлюються при збуті високотехнологічних і машинно-технічних виробів, середні — для товарів широкого вжитку, а найнижчі — для напівфабрикатів і сировини.

Посередники можуть також отримувати додаткову винагороду за виконання супровідних послуг, зокрема за проведення рекламних кампаній, гарантійне обслуговування, маркетингові дослідження, утримання складів, виконання окремих операцій, пов'язаних із продажем продукції тощо. Розмір такої винагороди може бути врахований у загальній сумі контракту. Проте цільові доручення, що становлять значну частину винагороди, складно точно оцінити та проконтролювати, тому доцільніше застосовувати систему «вартість + винагорода».

У разі використання закупівельних посередників не рекомендується нараховувати винагороду у відсотках від ціни товару, оскільки це може стимулювати посередника купувати дорожчі товари. У таких випадках покупець має встановити максимальну ціну закупівлі, а різницю між фактичною та максимальною ціною доцільно ділити між покупцем і посередником. Якщо ж ціна, запропонована покупцем, буде занадто низькою, посередник може відмовитись від виконання угоди, якщо не знайде відповідного товару за такою вартістю.

Якщо розмір винагороди за пошук замовників не визначено в договорі, він виплачується відповідно до ринкових норм, прийнятих для аналогічних товарів і послуг.

Під час співпраці з посередниками важливо правильно обрати методика винагорода, зважаючи на особливості збутової політики підприємства, характер посередницьких послуг і вид посередника.

Винагорода за послуги комерційного представника найчастіше визначається у відсотках від загальної вартості контракту або у фіксованій сумі. При цьому винагорода комерційного повіреного зазвичай у 1,5–2 рази перевищує винагороду звичайного представника, що зумовлено більшим обсягом, складністю і відповідальністю виконуваної роботи.

Оскільки контракт укладається безпосередньо між покупцем і довірителем, оплату за товар отримує саме довіритель. Винагороду повіреному він виплачує, як правило, після отримання виручки від реалізації продукції.

В агротрейдингу, де ланцюг постачання є складним, високоризиковим та залежним від логістики, посередницькі структури є не просто додатковим елементом, а критично необхідним функціональним ядром. Успішна реалізація агропродукції, чи то зерно, олійні культури, чи продукти їхньої переробки, вимагає виконання значної кількості операцій. Ці операції виходять далеко за межі виробництва: пошук надійних ділових партнерів, підготовка комплексної договірної документації (що враховує міжнародні торговельні стандарти та ризики), транспортно-експедиційне обслуговування (наприклад, фрахтування суден, організація залізничних перевезень), кредитно-фінансове обслуговування, страхування вантажів та аналіз високодинамічних світових ринків збуту.

Висока трудомісткість цих операцій та потреба у спеціальних знаннях (деривативи, хеджування, міжнародне право) змушує підприємства-виробників, які часто фокусуються на аграрній технології, користуватися послугами посередників. Посередник, будь то незалежна фізична особа чи спеціалізована фірма, сприяє просуванню, збуту та розповсюдженню товарів кінцевим споживачам чи переробникам.

Посередницька діяльність в агротрейдингу набула розвинутих, багаторівневих форм. З погляду форми організації торгівлі, посередників умовно можна розділити на гуртових та роздрібних.

У сфері агропродукції домінують гуртові посередники, які оперують значними партіями товару (елеваторні обсяги, судно/вагон-норми). Вони купують товар у виробників і організують його товарообіг до роздрібної мережі, переробників або експорту.

Внутрішні гуртові посередники: Збутові контори та філії самих підприємств-виробників. Наприклад, великий агрохолдинг може мати збутову філію з власними складськими потужностями (елеваторами) у портових містах для організації експортних поставок.

Зовнішні гуртові посередники:

1. Незалежні: Ті, що повністю перебирають на себе право власності на товар. До них належать дистриб'ютори (часто з повним циклом обслуговування, включно з логістикою) та гуртові торговці.

2. Залежні: Це структури, які діють від імені та за рахунок виробника, не набуваючи права власності. Яскравими прикладами є:

3. Брокери: Організують зустрічі продавців (виробників) і покупців (трейдерів/переробників) і беруть участь у переговорах, часто працюючи на біржових майданчиках.

4. Агенти: Співпрацюють на довготривалій основі, виконуючи посередницькі послуги (пошук ринків, ведення переговорів) від імені принципала.

Хоча роздрібні посередники (магазини, ділери) відіграють меншу роль у сировинному агротрейдингу, вони є критичними для кінцевої реалізації переробленої продукції (борошно, олія, крупи) безпосередньо кінцевим споживачам.

Ефективний посередник в агробізнесі надає широкий спектр послуг, виходячи за рамки простого продажу:

- Торговельні: Безпосередня реалізація продукції.

- Транспортно-експедиційні та Складські: Життєво важливі для агросектору, включають зберігання на елеваторах, перевалку, фрахтування та організацію мультимодальних перевезень.
- Маркетингові та Інформаційні: Аналіз кон'юнктури світового зернового ринку, прогнозування цін, кредитування та страхування товарів, виконання рекламних робіт.
- Консалтингові: Допомога в організації господарських та транспортно-економічних зв'язків.

Ефективність товарообігу значною мірою залежить від механізму державного регулювання посередницької діяльності (через Цивільний кодекс, Закони "Про захист прав споживачів" тощо) та оптимальної методики винагороди.

Винагорода посередника найчастіше нараховується у вигляді відсотків від прибутку або загальної вартості контракту. Проте застосовуються й інші системи: лінійна (фіксований відсоток), дигресивна (відсоток зменшується зі зростанням обсягу) або прогресивна (відсоток збільшується зі зростанням обсягу). В агротрейдингу, де маржа на сировину може бути низькою, особливо для напівфабрикатів та сировини, відсоток винагороди зазвичай нижчий, ніж для високотехнологічної продукції.

Важливо враховувати, що при роботі із закупівельними посередниками (агентами, які шукають зерно для великих трейдерів) винагорода у відсотках від ціни неприйнятна, оскільки стимулює купівлю дорогих товарів. У таких випадках ефективною є система, коли покупець встановлює максимальну ціну, а різниця при успішній купівлі за нижчою ціною ділиться з посередником. Для комісіонерів використовують комбіновані способи, стимулюючи їх до продажу товару вище встановленого мінімального рівня.

Залучення посередників надає агропідприємствам значні переваги: доступ до перевірених зв'язків з експортерами, краще знання світової ринкової кон'юнктури, зменшення вартості пошуку покупців і гнучкість у розрахунках.

Водночас, використання посередників несе ризики втрата контролю над кінцевою ціною та ринком, збільшення ризику опортуністичної поведінки посередника, зростання збутової залежності виробника, підвищення витрат через багатоетапність процесу реалізації (на 25–50%).

Отже, інститут посередництва в аготрейдингу є незамінним, але вимагає від виробників та трейдерів ретельної побудови договірних відносин. Оптимальний вибір посередницької схеми та прозора система винагороди, закріплена у детальних угодах, є ключем до ефективної інтеграції української агропродукції у світові торговельні потоки.

1.3. Нормативне регулювання підприємницької діяльності посередників на ринку зерна в Україні

Природно-кліматичні умови та родючі землі України сприяють вирощуванню зернових культур і дозволяють отримувати високоякісне продовольче зерно, в обсягах, достатніх для забезпечення внутрішніх потреб і формування експортного потенціалу. Зернове господарство України є стратегічною і найбільш ефективною галуззю народного господарства. Зерно і вироблені з нього продукти становлять основу продовольчої безпеки держави, тому дослідження питань розвитку зернового ринку є достатньо актуальними.

Зерновий ринок являє собою систему товарно-грошових відносин, що виникають між його суб'єктами в процесі виробництва, зберігання, торгівлі та використання зерна на засадах вільної конкуренції, вільного вибору напрямів реалізації зерна та визначення цін, а також державного контролю за його якістю та зберіганням. Зернова галузь — пріоритетна в сільському господарстві. Від неї залежить продовольча безпека держави, а від ефективно діючого ринку зерна — подальший успіх аграрної реформи. Саме тому в Україні сформовано правовий інститут ринку зерна.

Щоб дослідити ринок зерна в першу чергу слід почати з його правового забезпечення. Важливе місце в системі правового регулювання ринку зерна

посідає Закон України від 4 липня 2002 р. "Про зерно та ринок зерна в Україні У статті 2 даного нормативно-правового акту визначено, що метою Закону є забезпечення продовольчої безпеки держави, забезпечення функціонування ринку зерна на засадах поєднання вільної конкуренції та державного регулювання з метою збалансування інтересів суб'єктів господарювання та держави, нарощування експортного потенціалу ринку зерна, здійснення державної аграрної інтервенції. Щодо нарощування експортного потенціалу ринку, то досягнення даної мети може здійснюватися лише шляхом зосередження ринку зерна у руках вітчизняних виробників. Тільки посилення становища вітчизняних виробників у даній сфері виробництва і стане першим кроком на шляху створення ефективно організованої системи так званого «національного» ринку зерна. Згідно із Законом України "Про зерно та ринок зерна в Україні зернові ресурси України складаються із: зерна державного резерву, зерна інтервенційного фонду, не витребуваного заставного державного зерна, зерна державного насінневого страхового фонду, регіональних ресурсів зерна, власних ресурсів зерна суб'єктів ринку. Формування обсягів зерна державного резерву здійснюється укладенням договорів купівлі-продажу на акредитованих біржах.

Суб'єктами ринку зерна Закон визнає: суб'єктів виробництва зерна, суб'єктів зберігання зерна, суб'єктів заставних закупок зерна та проведення інтервенційних операцій, акредитовані біржі, інших суб'єктів підприємницької діяльності, які діють на ринку зерна. Українське сільськогосподарське виробництво самостійно почало свою діяльність після розпаду Радянського Союзу, що спричинило зниження темпів розвитку та функціонування усіх видів виробництва. Криза на початку 90 – х особливо вплинула саме на ринок зерна. Це викликано в першу чергу тим, що дана галузь потребує постійного вкладання (інвестування) коштів та є досить ризиковою та непрогнозованою.

В Україні нею займаються одиниці, в основному це великі агропромислові компанії, які здійснюють не лише вирощування зерна, а й вирощування інших сільськогосподарських культур і мають розгалужену

структуру, з великою кількістю учасників та філій. Найчастіше це публічні акціонерні товариства (агрохолдинги). Комплексною галузевою програмою «Розвиток зерновиробництва в Україні до 2015 року» затвердженою Наказом Міністерства аграрної політики та продовольства України визначається, що зерновий сектор України є стратегічною галуззю економіки держави, що визначає обсяги, пропозиції та вартість основних видів продовольства для населення країни, формує істотну частку доходів сільськогосподарських виробників, визначає стан і тенденції розвитку сільських територій, формує валютні доходи держави за рахунок експорту. Зернова галузь є базою та джерелом сталого розвитку більшості галузей агропромислового комплексу та основою аграрного експорту [17, 45].

Однією із головних цілей даної програми, як і в Законі України «Про зерно та ринок зерна в Україні» є нарощення експорту українського зерна з метою підвищення доходів його виробників, забезпечення ефективної роботи інфраструктури ринку та збільшення валютних надходжень в економіку країни. Але на даному етапі і досі не розроблено бази певних заохочень і привілеїв саме для українських виробників зерна. Отже, зерновий ринок повинен приносити Україні найбільші доходи з усіх галузей сільського господарства. Але поставлення таких цілей не означає, що існує розроблений механізм їх виконання, оскільки на даний час в Україні на першому місці серед виробників зерна стоять агрохолдинги, більшість з яких зареєстровані не в Україні, маючи на нашій території лише підприємства, які є структурними підрозділами таких холдингів. До найбільших агрохолдингів, які діють в Україні, можна віднести: NCH Capital, Українські аграрні інвестиції, Астарта-Київ, Агротон, УкрзернопромАгро, Кернел. Дані холдинги є одними з найбільших на території України. NCH Capital – це американська інвестиційна компанія заснована, яка управляє 9 фондами загальною вартістю біля 3,5 млрд. доларів. Фонди NCH Agribusiness Partners й NCH New Europe Property Fund L.P. було створено для інвестування у нерухомість та агро - компанії у Східній Європі та країнах колишнього Радянського Союзу. В Україні Фонд володіє, через мажоритарні

частки, трьома українськими спільними підприємствами, 35 агро - господарствами та та зернозберігаючими компаніями [31].

Холдингова компанія «Українські аграрні інвестиції» - була заснована у 2005 році компанією «Ренесанс Партнерс» та декількома співінвесторами з метою створення одного з найбільших сільськогосподарських холдингів в СНД. Холдинг орендує 240 тис. га сільськогосподарських земель у 16-ти областях України. До його структури входять 62 сільгоспідприємства та 5 елеваторів. На даний час холдинг належить російському інвестиційному банку "Ренесанс Кепітал" [36].

Агротон - засновано в 1992 році, компанія займається вирощуванням зернових та олійних культур, тваринництвом, виробництвом хлібобулочних і макаронних виробів, сирів. Загальна місткість зерносховищ - 235 тис.т. Агротон управляє 171 тис.га. земель на території України [5]. Укрзернопром - Агро – є дочірнім підприємством холдинга MCB Agricole Holding AG. Даний холдинг зареєстрований і діє в Відні. Володіє на території України елеваторами та переробними підприємствами [35].

Кернел – є акціонерним товариством, зареєстрованим в Люксембурзі. Кернел є одним з найбільших українських експортерів соняшникової олії і зернових культур. З 2001 року "Кернел" почав розвивати виробництво зернових та олійних культур. Агровиробничий комплекс "Кернел" включає сільськогосподарські підприємства, які обробляють близько 330 тис. га. [35].

Що ж до державних підприємств, то найбільшим серед них є Державна акціонерна компанія «Хліб України» метою діяльності якої є: задоволення потреб населення, установ і підприємств будь - якої форми власності у продовольчому і фуражному зерні, продуктах його переробки, надання послуг зі зберігання, переробки та реалізації сільськогосподарської продукції, провадження посередницької і торгівельної діяльності на зерновому ринку [32].

Натомість ринок зерна майже повністю є монополізованим, тобто в цій сфері існує невелика кількість великих підприємств, більшість з яких є не вітчизняними. Внаслідок цього майже всі українські підприємства є

неконкурентоспроможними. Державні ж підприємства в основному працюють на забезпечення внутрішнього ринку, що не дозволяє поповнювати державний бюджет достатнім розміром доходів, оскільки вигіднішим є пряме отримання прибутків від експорту, а не отримання коштів за рахунок сплати податків іншими підприємствами. Можна сказати, що на даний час держава не має статусу головного виробника зерна в Україні.

Розглянувши нормативну-правову базу та систему підприємств, які здійснюють свою діяльність на ринку зерна в Україні можна визначити, такі основні цілі та завдання, вирішення яких би дозволило підвищити рівень розвитку українського ринку зерна [45]:

1. Забезпечити більш сприятливі умови саме для вітчизняних виробників зерна (шляхом державного інвестування; спрощення умов ведення діяльності);
2. Створити більш розгалужену структуру державних підприємств по вирощуванню зерна і не допустити приватизації ще існуючих в даній сфері державних виробників зерна;
3. Створити більш ефективну систему маркетингу зернового ринку (аналіз стану внутрішнього і зовнішніх ринків, пошук і просування зерна на зовнішні ринки, інформаційне й науково - технічне забезпечення функціонування зернового ринку);
4. Формування та реалізація експортного потенціалу вітчизняних виробників зернових культур. Визначаючи ринок зерна стратегічним для України, не можна допускати його зосередження в руках іноземних компаній. Кошти отримані від експорту зерна, з часом зможуть повністю зробити ринок зерна найбільш прибутковим для економіки України.

Висновки до першого розділу

Узагальнюючи результати дослідження теоретичних основ функціонування посередницької діяльності на ринку зерна, можна зробити наступні висновки:

1. Визначено роль та двоїсту природу інституту посередництва в агротрейдингу. З'ясовано, що залучення посередників надає виробникам вагомі переваги: доступ до експортних каналів, професійне знання кон'юнктури світового ринку та гнучкість у розрахунках. Водночас ідентифіковано суттєві ризики співпраці з посередниками, зокрема: втрату контролю над ціноутворенням, загрозу опортуністичної поведінки, посилення збутової залежності аграріїв та зростання витрат на реалізацію продукції (на 25–50%) через багатоступінь ланцюга постачання.

2. Сформульовано умови ефективної взаємодії учасників ринку. Доведено, що нівелювання ризиків посередництва можливе лише за умови побудови прозорих договірних відносин та деталізації угод щодо системи винагород. Оптимальний вибір посередницької схеми є ключовим фактором інтеграції української агропродукції у світові торговельні потоки.

3. Окреслено стратегічні пріоритети розвитку вітчизняного ринку зерна. На основі аналізу нормативно-правової бази та структури ринку визначено ключові завдання для зміцнення позицій України:

4. Підтримка національного виробника: створення сприятливих умов через державне інвестування та спрощення регуляторних процедур. Обґрунтовано необхідність державного регулювання ринку зерна. Встановлено, що для забезпечення національної продовольчої безпеки та сталого розвитку експортного потенціалу покладання виключно на ринкові механізми є недостатнім. Ринкова стихія, орієнтована на максимізацію прибутку, потребує корегування через виважене державне втручання. Доведено, що ефективна модель підтримки повинна базуватися на механізмі гарантованих цін для виробників та вибіркового стимулюванні попиту. Це дозволить забезпечити справедливий розподіл доданої вартості та економічну стійкість усіх учасників ринку.

5. Інституційний захист: недопущення повної приватизації стратегічних державних підприємств галузі та запобігання монополізації ринку іноземними компаніями.

6. Розвиток маркетингової інфраструктури: створення ефективної системи просування зерна на зовнішні ринки, інформаційного та науково-технічного забезпечення.

7. Реалізація зазначених заходів дозволить акумулювати кошти від експорту всередині країни, перетворивши зерновий ринок на один із найбільш прибуткових секторів економіки України.

РОЗДІЛ 2.

АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ ТА ТЕНДЕНЦІЙ РОЗВИТКУ ПОСЕРЕДНИЦТВА НА РИНКУ ЗЕРНА В УКРАЇНІ

2.1. Динаміка та обсяги посередницьких операцій на зерновому ринку

Після початку повномасштабної війни в Україні у 2022 році, відбулись значні трансформації у внутрішньому і зовнішньому політико-економічному кліматі, підприємства стикнулись із значними загрозами і ризиками у своїй діяльності. Окремі виробництва були знищені фізично, інші зазнали значних збитків, багато із підприємств значно зменшили результативність своєї діяльності. Водночас, вказані зміни негативно вплинули на розвиток експорту: зменшились об'єми експортованої продукції, змінились логістичні шляхи, погіршились торгові зв'язки з окремими країнами, здорожчала логістика та інше. Сільське господарство – один із ключових секторів економіки України, який формує значну частину експортного потенціалу країни. Відтак, зміна тенденцій експорту сільськогосподарської продукції може значно вплинути на формування експортного потенціалу України загалом. Тому доцільно визначити місце сільськогосподарської продукції у товарному експорті країни і проаналізувати структурні зміни, які відбулись за останні роки.

Українське сільське господарство на сьогодні залишається експортоорієнтованим сектором економіки. Незважаючи на значні труднощі, з якими стикнулись сільгоспвиробники на початку повномасштабної війни (логістичні проблеми, фізична загроза, нестача енергоресурсів та інше), сільськогосподарське виробництво залишається ключовим у розвитку економіки нашої країни. Зокрема, експорт сільськогосподарської продукції по окремих позиціях не тільки вийшов на рівень 2021 року, а й зріс (табл. 2.1).

Динаміка експорту сільськогосподарської продукції

Код і назва товарів згідно з УКТ ЗЕД	Темп приросту, %			
	2022/2021	2023/2022	2024/2023	2024/2021
Всього експорт	-35,16	-18,02	15,34	-38,69
I. Живі тварини; продукти тваринного походження	9,41	-7,38	20,56	22,18
01 живі тварини	-5,01	-21,21	24,66	-6,70
02 м'ясо та їстівні субпродукти	9,25	-3,41	17,99	24,51
03 риба і ракоподібні	-25,94	-43,84	96,81	-18,14
04 молоко та молочні продукти, яйця птиці; натуральний мед	19,45	-10,74	21,26	29,29
05 інші продукти тваринного походження	-35,93	-11,95	26,33	-28,74
II. Продукти рослинного походження	-13,29	-13,03	15,46	-12,94
06 живі дерева та інші рослини	-39,05	-19,98	-5,98	-54,15
07 овочі	-47,78	10,58	42,83	-17,52
08 їстівні плоди та горіхи	-15,00	-17,98	40,81	-1,83
09 кава, чай	-30,99	2,40	77,48	25,43
10 зернові культури	-26,21	-8,80	13,38	-23,70
11 продукція борошномельно-круп'яної промисловості	-6,00	12,91	-15,08	-9,86
12 насіння і плоди олійних рослин	54,31	-24,97	20,37	39,36
13 шелак природний	-34,03	-8,10	-23,33	-53,52
14 рослинні матеріали для виготовлення	83,17	35,91	-27,55	80,37
III. Жири та олії тваринного або рослинного походження	-15,47	-5,03	1,90	-18,20

Джерело: сформовано автором на основі [20]

Найбільший приріст експорту за 2024 рік у порівнянні з 2021 роком спостерігався по таких позиціях: рослинні матеріали для виготовлення – 80,37%, насіння і плоди олійних рослин – 39,36%, молоко та молочні продукти, яйця птиці; натуральний мед – 29,29%, кава чай – 25,43% і м'ясо та їстівні субпродукти – 24,51%. Експорт інших видів сільськогосподарської продукції знизився.

Загалом, можна говорити про відновлення експортного потенціалу сільського господарства після важкого 2022 року, коли експорт практично всіх видів сільськогосподарських продуктів значно знизився. Доцільно зазначити, що цьому сприяла гнучкість управлінської політики експортерів і їх швидка адаптованість до умов ринку. Проте, збільшити темпи приросту експорту вдалось не усім сільгоспвиробникам. Відтак, можна зазначити, які зміни у

структурі товарного експорту відбулись і як змінилась частка сільськогосподарської продукції у ньому (табл. 2.2).

Таблиця 2.2

Частка сільськогосподарської продукції у товарному експорті України

Код і найменування позиції товару за УКТЗЕД	Структура, %				Відхилення, в.п.
	2021	2022	2023	2024	2024-2021
Всього експорт	100,00	100,00	100,00	100,00	-
I. Живі тварини; продукти тваринного походження	1,98	3,33	3,77	3,94	1,96
01 живі тварини	0,06	0,09	0,08	0,09	0,03
02 м'ясо та їстівні субпродукти	1,24	2,09	2,47	2,52	1,28
03 риба і ракоподібні	0,08	0,10	0,07	0,11	0,03
04 молоко та молочні продукти, яйця птиці; натуральний мед	0,56	1,02	1,12	1,17	0,62
05 інші продукти тваринного походження	0,03	0,03	0,04	0,04	0,01
II. Продукти рослинного походження	22,83	30,53	32,38	32,41	9,59
06 живі дерева та інші рослини	0,01	0,01	0,01	0,01	0,00
07 овочі	0,29	0,23	0,31	0,39	0,10
08 їстівні плоди та горіхи	0,54	0,71	0,71	0,87	0,33
09 кава, чай	0,02	0,02	0,03	0,05	0,02
10 зернові культури	18,13	20,64	22,96	22,57	4,43
11 продукція борошномельно-круп'яної промисловості	0,22	0,32	0,43	0,32	0,10
12 насіння і плоди олійних рослин	3,58	8,51	7,79	8,13	4,55
13 шелак природний	0,01	0,01	0,01	0,00	0,00
14 рослинні матеріали для виготовлення	0,03	0,08	0,13	0,08	0,05
III. 15 Жири та олії тваринного або рослинного походження	10,34	13,48	15,61	13,79	3,46
Разом розділ I+II+III	35,15	47,34	51,76	50,14	14,99

Джерело: сформовано автором на основі [20]

Відтак, найбільшим був приріст частки насіння та плодів олійних рослин – у 2024 році в порівнянні з 2021 роком на 4,55 в.п., зернових культур – на 4,43 в.п., жирів та олії тваринного або рослинного походження – на 3,46 в.п., м'яса та їстівних субпродуктів – на 1,28 в.п. Відтак, зростання частки продуктів у товарній структурі експорту відбулось, як наслідок зростання обсягів їх експорту, так і як наслідок заміщення частки інших товарів у структурі. Розглянувши детальніше товарну структуру експорту, можемо зробити висновок, що найбільшу частку займали всього сім агропродуктів – це

кукурудза; олії соняшникова, сафлорова або бавовняна; пшениця; насіння свиріпи або ріпаку; соєві боби; м'ясо та їстівні субпродукти птиці і ячмінь. Разом обсяг експорту вказаних продуктів становив 31,77% товарного експорту у 2021 році, 44,67% - у 2024 році (табл.2.3).

Таблиця 2.3

Зміна структури експорту основних видів сільськогосподарської продукції

Код і найменування позиції товару за УКТЗЕД		Темп приросту	Частка у структурі, %		
		2024/2021	2021	2024	2024-2021
207	М'ясо та їстівні субпродукти птиці	34,38	1,05	2,31	1,26
1001	Пшениця	-26,37	7,45	8,95	1,50
1003	Ячмінь	-56,30	1,87	1,34	-0,53
1005	Кукурудза	-13,92	8,65	12,15	3,50
1201	Соєві боби	121,66	0,89	3,22	2,33
1205	Насіння свиріпи або ріпаку	9,41	2,48	4,43	1,95
1512	Олії соняшникова, сафлорова або бавовняна	-19,82	9,38	12,27	2,89
Разом		-13,86	31,77	44,67	12,90

Джерело: сформовано автором на основі [20]

Найбільшу частку у 2024 році займали – кукурудза (12,15%), олія соняшникова, сафлорова або бавовняна (12,27%), пшениця (8,95%).

Поряд із цим доцільно зазначити, що серед вказаних продуктів можна виділити такі, темпи приросту експорту яких знизились у 2024 році у порівнянні із 2021 роком: ячменю – на 56,30%, пшениці – на 26,37%, кукурудзи – на 13,92%. Такі тенденції пов'язані із проблемами у роботі портів. Попри часткову нормалізацію роботи морських портів України [20] (2023 році Україна експортувала морем 54,8 млн т продукції, а у 2024 році – 87,2 млн т.), ця проблема залишається актуальною, оскільки триває війна, яка супроводжується постійною загрозою фізичних руйнувань портів і грузу. Водночас знизились темпи приросту експорту олії соняшникової, сафлорової або бавовни – на 19,82%. Проте частка цих продуктів у товарній структурі експорту зростає. Відтак, можемо говорити про те, що поряд із зниженням обсягів експорту зернових, їх частка у товарній структурі залишається високою.

Таблиця 2.4.

Аналіз географії експорту зернової продукції

Код і найменування товарної позиції за УКТЗЕД	2021		2024	
	Країна	Відсоток	Країна	Відсоток
207. М'ясо та їстівні субпродукти птиці	SAU	26.52%	NLD	23,16%
	NLD	19.04%	SAU	16,13%
	SVK	5.59%	SVK	8,46%
	Інше	48.86%	Інше	52,25%
1001. Пшениця	EGY	16.91%	ESP	26,23%
	IDN	14.42%	IDN	12,75%
	TUR	8.80%	EGY	9,63%
	Інше	59.87%	Інше	51,39%
1003. Ячмінь	CHN	53.16%	CHN	37,98%
	TUR	16.07%	ESP	11,04%
	SAU	6.24%	LBY	9,12%
	Інше	24.53%	Інше	41,86%
1005. Кукурудза	CHN	31.79%	ESP	17,24%
	ESP	9.89%	TUR	11,90%
	NLD	9.14%	CHN	10,88%
	Інше	49.18%	Інше	59,98%
1201. Соеві боби	TUR	28.03%	EGY	23,40%
	BLR	18.94%	TUR	18,37%
	NLD	14.21%	NLD	12,81%
	Інше	38.82%	Інше	45,42%
1205. Насіння свиріпи або ріпаку	DEU	31.66%	DEU	36,07%
	BEL	13.24%	BEL	25,61%
	PAK	11.67%	NLD	12,69%
	Інше	43.43%	Інше	25,63%
1512. Олії соняшникова, сафлорова або бавовняна	IND	29.83%	IND	13,88%
	CHN	14.36%	ESP	11,46%
	NLD	10.49%	ROU	9,22%
	Інше	45.32%	Інше	65,44%

Джерело: сформовано автором на основі [1911]

Натомість, експорт м'яса та їстівних субпродукти птиці зріс на 34,38% за 2024/2021 роки, а також, зросла частка цих продуктів у товарній структурі експорту за вказаний період – на 1,26 в.п. Схожі тенденції були характерними для експорту соєвих бобів (темп приросту – 121,66%, частка у структурі експорту зросла на 2,33 в.п.) і насіння свиріпи і ріпаку (темп приросту – 9,41%,

частка у структурі експорту зросла на 1,95%). Отже ці продукти можна вважати перспективними у подальшому розвитку експортного потенціалу. Окрім того, можемо зазначити, що відбулись зміни у географії експорту зернової продукції сільського господарства.

Отже, у 2024 році лідерами серед імпортерів Української сільськогосподарської продукції стали Іспанія, Нідерланди і Туреччина. У порівнянні з 2021 роком відбулись значні зміни у географії експорту, що пов'язане в основному із ускладненням логістики. Проте, доцільно зазначити, що такі зміни характеризують і зміну у міжнародних торгівельних відносинах України.

Аналіз структури і динаміки експорту сільськогосподарської продукції України підкреслює її вагомість у розвитку експортного потенціалу країни. А також, вказує на те, що незважаючи на негативні політико-економічні фактори, відбувається відновлення сільськогосподарського виробництва і поступова адаптація агробізнесу до сучасних умов. Зокрема, можемо зазначити такі позитивні моменти, як поступове зростання темпів експорту зернових (хоча ще рано говорити про повне відновлення позицій Українського зерна на міжнародному ринку. На основі вище зазначеного, можемо зробити також висновки, про позитивні зміни у географічній структурі експорту, які відповідають змінам у світовій торгівлі, адаптовані до логістичних проблем в Україні, а також, сприяють подальшому розвитку міжнародної торгівлі українською сільськогосподарською продукцією.

Аналізуючи фактори, що впливають на функціонування ринку зерна, а відтак – і на продовольчу безпеку країни та експортний потенціал, слід визнати, що аграрний сектор є одним із найбільш вразливих. Український агробізнес навіть в умовах відносної стабільності (до пандемії та війни) розвивався суперечливо. Переважна більшість господарств дотримувалася екстенсивного способу ведення виробництва: використовуючи виняткові властивості родючих ґрунтів та сприятливі кліматичні умови, аграрії залучали великі площі угідь під

«експортні» культури, покладаючись на природні чинники для забезпечення високої рентабельності, аніж на інтенсивні, високотехнологічні методи.

Пандемія COVID-19 та повномасштабне вторгнення РФ в Україну загострили ці системні проблеми, поставивши перед агровиробниками безпрецедентні виклики. Справжнім випробуванням для агробізнесу та загрозою для продовольчої безпеки України і світу стали прямі наслідки бойових дій:

- Окупація та втрата територій на півдні та сході країни.
- Замінування полів та ведення бойових дій у прифронтових регіонах, що унеможлиблює збір врожаю та посівну.
- Незаконне захоплення та вивезення ворогом зерна зі складів, елеваторів і насіння, що завдає прямих матеріальних збитків.

Військова агресія також спричинила загострення проблем, насамперед пов'язаних із кадровим забезпеченням. Головною загрозою є демографічна криза, спричинена значним скороченням чисельності населення (за суб'єктивними оцінками, до 32 млн осіб на початок 2025 року), масовим вимушеним переміщенням працівників сільгосп підприємств за кордон, а також мобілізацією чоловіків до лав ЗСУ. Мобілізація створює найбільшу проблему для основних професій сектору, набуваючи загрозливого масштабу для посівних та збиральних кампаній 2025 року. Дефіцит чоловічої робочої сили призвів до збільшення робочого навантаження на жінок та необхідності залучення пенсіонерів чи молоді без достатнього досвіду, що неминуче впливає на продуктивність праці, ефективність обслуговування техніки та якість збору і зберігання врожаю.

Ці внутрішні кадрові проблеми посилюються низкою економічних та логістичних факторів. До них належить стрімке зростання цін на ключові ресурси (добрива, насіння, пальне, засоби захисту рослин), спричинене логістичними труднощами та підвищенням акцизів. Крім того, високі ризики та загальна фінансова нестабільність обмежують доступ до кредитних ресурсів.

Скорочення внутрішнього попиту через зменшення чисельності населення та падіння економіки обумовлює критичну залежність агросектору від експорту.

Таким чином, пропозиція зерна в Україні визначається не лише традиційними природними та економічними чинниками, а й безпосередньо військово-політичною ситуацією. Попри втрату територій, руйнування інфраструктури та постійні логістичні перешкоди, агросектор демонструє стійкість, активно адаптуючись до нових умов і зберігаючи експортний потенціал. Довгострокова стабільність галузі вимагає переходу до інтенсивних методів ведення агробізнесу, розвитку логістичної інфраструктури та диверсифікації ринків збуту. Подальший розвиток агросектору України є критично важливим не лише для національної економіки, але й для гарантування глобальної продовольчої безпеки.

За даними аналітичних оглядів експертів галузі, лише в 2022 р. окупанти вивезли з тимчасово окупованих територій понад 500 тис т зерна та незаконно привласнили інші сільськогосподарські продукти [42, 48];

- розкрадання або знищення техніки, запасів пального і добрив;
- руйнація налагоджених виробничо-технологічних процесів та логістичних ланцюгів постачання сільськогосподарської продукції та харчових продуктів (від первинного виробництва до реалізації продукції споживачеві);
- бомбардування та блокада морських і річкових портів;
- знищення виробничо-ресурсного потенціалу агросектору;
- руйнування системи зрошення південних регіонів площею близько 500000 га, а також руйнування інфраструктури (підтоплення елеваторів і порто'вих терміналів), втрата водних біоресурсів у Дніпрі через підлив Каховської гідроелектростанції [40, 48] тощо.

Загалом, негативного впливу воєнної агресії зазнали агропідприємства практично в усіх регіонах країни. Таким чином, збройна агресія стала глобальним випробуванням для продовольчої безпеки не тільки для України, а й для всього світу. Враховуючи зазначене, проаналізуємо деякі фактори, які є прямим наслідком зазначених вище подій і мають найбільший вплив на

пропозицію окремих видів зернових на внутрішньому за зовнішньому ринках, а отже – й на продовольчу безпеку країни. Серед них слід назвати зменшення розміру орних земель і відповідно посівних площ загалом внаслідок війни в Україні, що негативно впливає на обсяг пропозиції цієї продукції. Зокрема, посівні площі під зерновими і зернобобовими культурами в Україні з початку бойових дій зменшилися більше, ніж на третину (з 15 995 тис. га у 2021 р. до 10 985 тис. га – 2023 р.) [16, с. 134, 48].

Найбільших втрат з початку повномасштабного вторгнення зазнали, як відомо, виробники Херсонської обл. (втратили понад 90 % посівних площ), Запорізької (понад 80 %), Донецької (понад 70 %), Харківської (понад 50 %). Практично не обробляються поля в Луганській обл. Крім того, інші землі мають різний ступінь забруднення. За попередньою оцінкою експертів Світового банку, 30 % земель сільськогосподарського призначення є потенційно небезпечними через замінування або хімічне забруднення важкими металами [40].

Однак, реальні масштаби забруднення земель сільськогосподарського призначення наразі достеменно оцінити неможливо. Для цього необхідно проводити обстеження земель прифронтових територій і здійснювати подальший моніторинг забруднених земельних ділянок. Варто мати на увазі, що негативний вплив цього фактору на пропозицію українського зерна може зберегтися за умови продовження війни. Використання ворогом дедалі частіше зброї більшої дальності, на жаль, сприятиме забрудненню все більшої частини територій, а отже – скороченню земель для вирощування і збору врожаю.

Прикметно, що попри ризики Уряд розпочинає роботу по гуманітарному розмінування сільськогосподарських земель та їх відновленню. Проєкт започаткований у Харківській області з наступним його поширенням на Миколаївську та Херсонську області. До реалізації таких заходів долучені також міжнародні організації – Продовольча та сільськогосподарська організація ООН (ФАО), Всесвітня продовольча Програма (ВПП) та Швейцарський фонд протимінної діяльності (FSD).

Передусім програма зосереджена на підтримці сільських домогосподарств та дрібних фермерів із сільськогосподарськими угіддями до 300 га. У держбюджеті на 2025 р. на розмінування сільськогосподарських земель закладено 1 млрд грн., у т.ч. 60 % запланованого бюджету буде спрямовано на протимінну діяльність, 40 % – на підтримку фермерів у виявленні, аналізі та відновленні засобів до існування [5].

Ще одним фактором впливу на пропозицію зернових на внутрішньому і зовнішньому ринках є урожайність зернових та зернобобових культур, яка в сучасних умовах залежить уже не тільки і не скільки від погодних умов, але від використання новітніх агротехнологій, які підвищують продуктивність. Так, у 2023 р. порівняно з 2010 р. середня урожайність цих культур зросла більше, ніж удвічі (з 26,9 ц/га до 55,2 ц/га), у т.ч. пшениці – з 21 до 40 ц/га, ячменю – з 18,3 до 34,2 ц/га, кукурудзи – з 45,1 до 78,1 ц/га [48].

Найвищий рівень урожайності зернових спостерігається у Чернігівській (72,6 ц/га), Хмельницькій (71,8 ц/га) та Чернівецькій (70,9 ц/га) областях, найнижчий – у Луганській (29,3 ц/га), Запорізькій (32,0 ц/га) і Донецькій (34,5 ц/га) областях. Водночас, як можна побачити на рис. 1, урожайність зернових та зернобобових культур протягом останніх років сильно коливається. Найурожайнішими були 2021 і 2023 роки (Рис. 2.1). Відмітимо, що до прикладу, у Франції середня урожайність пшениці з 1 га вдвічі вища, ніж в Україні, а урожайність кукурудзи у США – на 30 % [18].

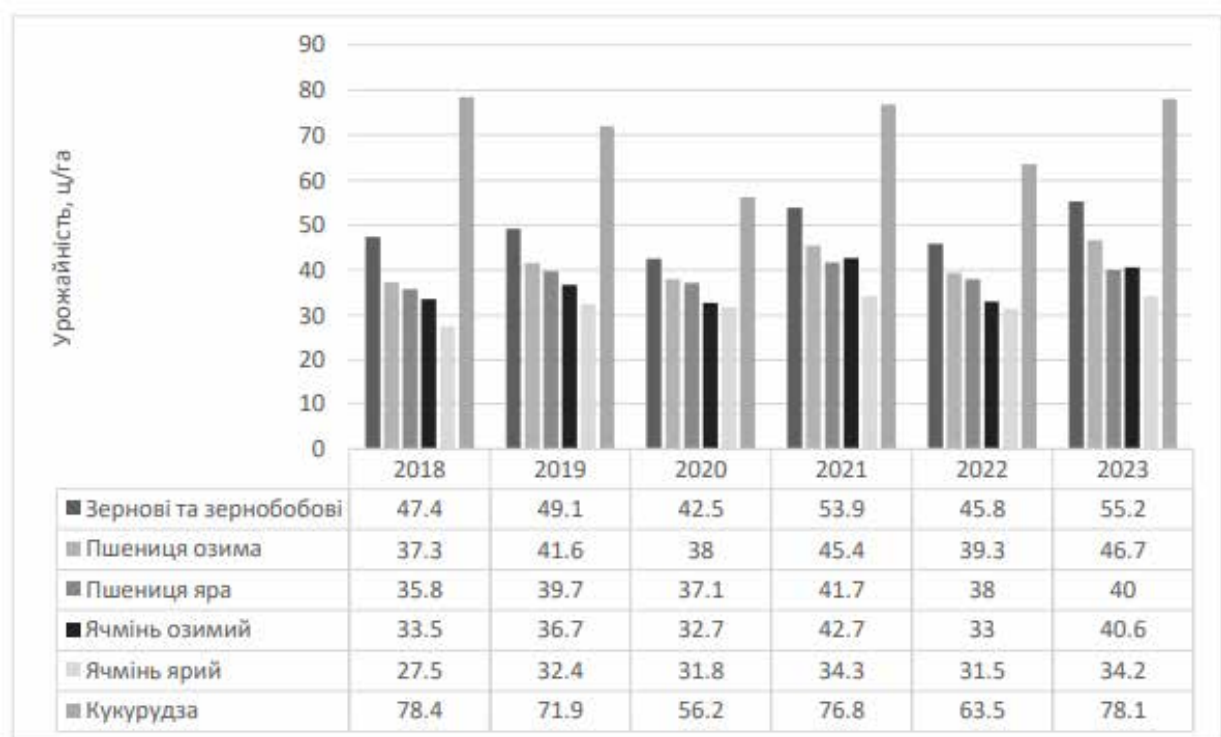

Рис. 2.1. Урожайність зернових та зернобобових культур в Україні в 2018-2023 рр.

Джерело: сформовано автором на основі [18]

Значні коливання урожайності зернових і зернобобових культур в Україні, їх нижчий рівень, порівняно з європейськими і американськими стандартами пояснюється тим, що лише частина аграрних компаній (передусім, це як правило, великі холдинги) впроваджують інноваційні технології, дотримуються принципу якісних сівозмін, розробляють програми збалансованого цілосезонного обробітку посівів і живлення, що включає всі необхідні рослинам макро- і мікроелементи, селекціонують або закупають стійкіші та урожайніші сорти насіння тощо.

Враховуючи зміни клімату, поступове виснаження земель та інші негативні чинники впливу на продуктивність діяльності українським аграріям варто неодмінно переходити від екстенсивного до інтенсивного способу господарювання. За оцінками експертів, навіть до війни на півдні і сході України зернові, зокрема, пшениця вирощувалися в умовах ризикованого землеробства і періодичних кліматичних катаклізмів останніх років. То ж на

перспективу важливим чинником є удосконалення системи захисту ґрунтів, відновлення і розвиток системи зрошування в посушливих регіонах країни чи, навпаки, осушування болотистих ділянок. Протягом останніх років у силу різних причин українські аграрії дедалі більше переорієнтовуються на виробництво продукції рослинництва, що також спричинило збільшення пропозицію зернових.

Так, якщо в 2015 р. продукція рослинництва у структурі виробництва всієї аграрної продукції займала 63 %, то в 2023 р. – 70,2 % [16, с. 129], а у 2024 р. вона зростає до 79 %. Хоча, в 2023 р. частина агровиробників переорієнтувалася з вирощування зерна на користь олійних культур та цукрового буряку, ця тенденція не мала визначного впливу на ринок зернових. Наразі традиційним для агровиробників залишається вирощування зернових культур, насамперед, пшениці, ячменю й кукурудзи [30].

Незважаючи на позитивний вплив цього фактору, обсяги виробництва зернових в Україні не досягли довоєнного рівня. За даними Державного комітету статистики України, обсяги виробництва цих культур у довоєнному 2021 р. порівняно з 2010 р. зросли у понад 2 рази (з 39 271 тис. т – у 2010 р. до 86 010 тис. – у 2023 р.). Однак, уже у 2023 р. вони скоротилися порівняно з 2021 р. на 30,3 % [21]. Скорочення торкнулося основних видів зернових культур (Рис. 2.2).

Ключове значення для виробництва зерна в Україні має питання його зберігання, що потребує наявності відповідної інфраструктури. Тим часом, руйнування елеваторів, складів та інфраструктури внаслідок обстрілів та бойових дій ускладнює зберігання та транспортування зерна. Так, у перші два роки війни втрати елеваторних потужностей для зберігання сільськогосподарської продукції в Україні досягли майже 20 % [13].

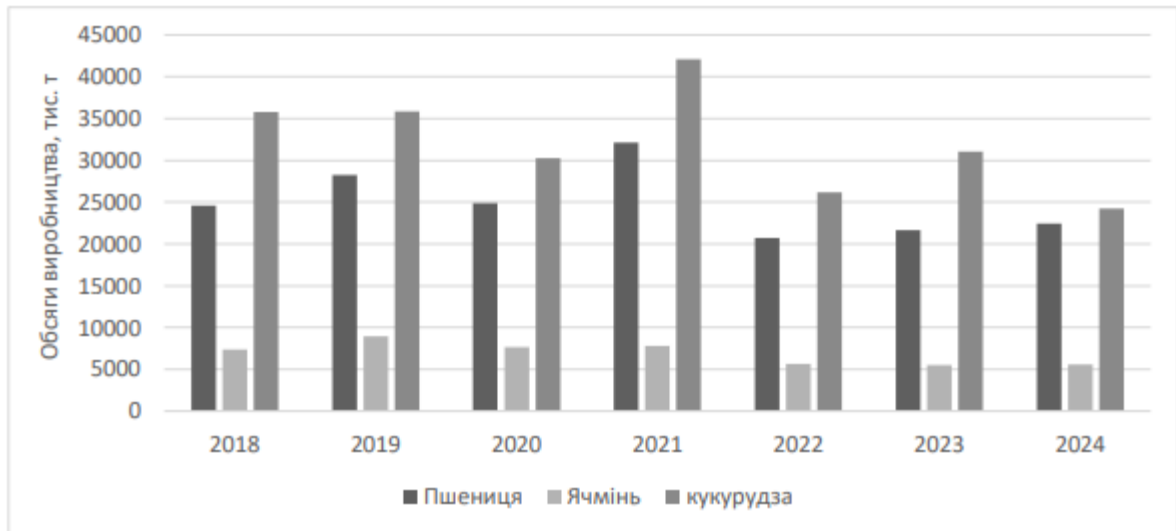

Рис. 2.2. Виробництво основних видів зернових культур в Україні

Джерело: сформовано автором на основі [1911]

Особливо значний дефіцит цих потужностей має місце в прифронтових районах. Частково ця проблема вирішувалася за допомогою міжнародних організацій-донорів, зокрема Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН (ФАО) та Агентства США з міжнародного розвитку (USAID) через надання тимчасових засобів зберігання, зокрема зернових рукавів. Однак процес надання цієї допомоги супроводжується затримками. Це змушує використовувати альтернативні методи тимчасового зберігання, зокрема «під відкритим небом» на твердому дорожньому покритті, що підвищує ризик псування зерна під впливом опадів.

На перспективу й ця альтернатива під загрозою через зміну політичного керівництва у США та призупинення роботи USAID. Слід відмітити й те, що зростання інвестицій в розбудову інфраструктури для сушіння, доробки та зберігання зерна на елеваторних потужностях у центральній та західній частині України проблему вирішуватиме лише частково. Перевезення з прифронтових регіонів у віддаленіші райони країни супроводжуватиметься зростанням собівартості зернових. Не виключено, що ці елеватори можуть стати об'єктом для ворожих атак, адже ворог намагається потіснити позиції України на

світових ринках зерна. За оцінками експертів галузі, у відносно безпечніших областях елеваторні потужності можуть бути недовантажені.

В умовах повномасштабної війни, що триває, ситуація в агросфері України стикається із загостренням проблем, насамперед пов'язаних із кадровим забезпеченням. Головною загрозою є демографічна криза, спричинена значним скороченням чисельності населення (за суб'єктивними оцінками, до 32 млн осіб на початок 2025 року), масовим вимушеним переміщенням працівників сільгосп підприємств за кордон, а також мобілізацією чоловіків до лав ЗСУ. Мобілізація створює найбільшу проблему для основних професій сектору, набуваючи загрозливого масштабу для посівних та збиральних кампаній 2025 року. Дефіцит чоловічої робочої сили призвів до збільшення робочого навантаження на жінок та необхідності залучення пенсіонерів чи молоді без достатнього досвіду, що неминуче впливає на продуктивність праці, ефективність обслуговування техніки та якість збору і зберігання врожаю.

Ці внутрішні кадрові проблеми посилюються низкою економічних та логістичних факторів. До них належить стрімке зростання цін на ключові ресурси (добрива, насіння, паливо, засоби захисту рослин), спричинене логістичними труднощами та підвищенням акцизів. Крім того, високі ризики та загальна фінансова нестабільність обмежують доступ до кредитних ресурсів. Скорочення внутрішнього попиту через зменшення чисельності населення та падіння економіки обумовлює критичну залежність агросектору від експорту.

Таким чином, пропозиція зерна в Україні визначається не лише традиційними природними та економічними чинниками, а й безпосередньо військово-політичною ситуацією. Попри втрату територій, руйнування інфраструктури та постійні логістичні перешкоди, агросектор демонструє стійкість, активно адаптуючись до нових умов і зберігаючи експортний потенціал. Довгострокова стабільність галузі вимагає переходу до інтенсивних методів ведення агробізнесу, розвитку логістичної інфраструктури та диверсифікації ринків збуту. Подальший розвиток агросектору України є

критично важливим не лише для національної економіки, але й для гарантування глобальної продовольчої безпеки.

2.2. Характеристика основних гравців на ринку

В сезоні 2023/24 експорт зернових з України становив приблизно 50.6 млн тон, що на 1.7 млн тон більше, ніж в попередньому сезоні. Експорт кукурудзи в маркетинговому році 2023/24 становив більше 29 млн тон, пшениці - 18.5 млн тон, ячменю - 2.5 млн тон.

Нагадаємо, що протягом липня-жовтня українські компанії експортували зернові та олійні продукти лише альтернативними шляхами - через дунаські порти та західний кордон, з жовтня 2023 року розпочався повноцінний експорт вже через глибоководні українські порти.

З відновленням експорту через глибоководні порти, зросла частка ринку найбільшого українського експортера зерна - компанії Кернел. Якщо в сезоні 2022/23 її частка серед українських експортерів зернових становила 8%, вже в сезоні 2023/24 вона збільшилася до 10%.

Найближчим переслідувачем Кернела (згідно даних річного звіту цієї компанії за фінансовий рік 2024) стала компанія Louis Dreyfus, частка якої не змінилася у порівнянні з попереднім сезоном та становила приблизно 7.5% (саме Louis Dreyfus Company став найбільшим експортером українського зерна серед міжнародних компаній).

Номером три серед українських експортерів в сезоні 2023/24 стала компанія Нібулон, частка якої збільшилася з 5% в маркетинговому році 2022/23 до 6% (з обсягом експорту в майже 3 млн тон).

В серед ТОП експортерів українського зерна протягом липня 2023 року - червня 2024 року також присутні такі міжнародні компанії як Viterro (4%), Cargill (4%) та ADM (5%). Загалом п'ятірка найбільших експортерів в сезоні 2023/24 виглядала наступним чином:

Основні українські експортери зерна та їх частка

Експортер	Частка 2022/23	Частка 2023/24
Кернел	8%	10%
Louis Dreyfus	7%	7%
Нібулон	5%	6%
ADM	5%	5%
Cargill	5%	4%

Джерело: сформовано автором на основі [46, 11]

Основними ринками збуту для компанії Групи АГРОТРЕЙД залишаються Іспанія, Єгипет, Туреччина та Італія. Також ми постачали зерно до Бельгії, Португалії, Німеччини, Нідерландів, Лівану, Кіпру, Тунісу, Марокко, Ізраїлю, Індонезії, Бангладеш та Лівії.

Про це пише propozitsiya.com з посиланням на допис на facebook сторінці Agrotrade Group.

«Ринки збуту для української агропродукції залишаються стабільними, і ми продовжуємо працювати з ключовими партнерами, такими як Єгипет, Іспанія, Туреччина та Італія. У 2024 році Іспанія стала найбільшим імпортером нашої продукції, а Туреччина суттєво збільшила закупівлі української кукурудзи. Також варто відзначити наше найбільше минулорічне відвантаження – судно з 54 тис. тонн пшениці, яке вирушило до Бангладеш», – розповідає директор департаменту зовнішньоекономічної діяльності [46].

Загалом компанія продовжує ефективно працювати на міжнародних ринках, адаптуючись до змін у глобальній торгівлі та розширюючи географію експорту.

Загалом у 2024 році Група АГРОТРЕЙД експортувала понад 450 тисяч тонн зерна. З них частка власної агропродукції склала 230 тис. тонн, а сторонніх виробників – 227 тис. тонн.

У світі зернового експорту виділяються кілька країн зі значним впливом та потенціалом. Хоча точні цифри можуть варіюватися, на основі доступних даних можна виділити такі ключові гравці[55]:

Австралія. Як один із топ-експортерів пшениці, Австралія має ~ 29 млн тонн у 2025 році за оцінками. Її сила — близькість до азійських ринків і добрий експортний потенціал. Але кліматичні ризики, зокрема посухи, залишаються значною перешкодою.

Канада. Висока якість пшениці (зокрема тверді сорти), стабільна інфраструктура. У списках 2025 року — близько ~ 25.6 млн тонн експорту. Водночас зростає конкуренція, а зміни клімату в північних широтах можуть впливати на врожайність.

США. США традиційно один з найбільших гравців у зерновому експорті — зокрема у кукурудзі й пшениці. У 2025 році їхніх експортів пшениці оцінюють у ~ 17.9 млн тонн. Проте їхня доля на ринку зменшується: наприклад, частка США в експорті кукурудзи за останні роки впала до рекордно низького рівня. Reuters

Україна. Хоча точні цифри на 2025 рік можуть відрізнятись, Україна має потенціал бути серед провідних експортерів зерна, особливо пшениці й кукурудзи. Її перевага — чорноземні землі, великий аграрний сектор. Але виклики — війна, руйнування інфраструктури, логістика і випадковість коридорів експорту.

росія. Один із провідних експортерів пшениці у світі. За деякими оцінками, у 2025 році обсяг експорту пшениці Росії очікується на рівні ~ 46 млн тонн або близько 16 % світового експорту. Її переваги — великі посівні площі, близькість до ринків Близького Сходу та Африки. Але на фоні цього стоять виклики: санкції, логістичні бар'єри та геополітична нестабільність.

Це лише кілька прикладів — світ зернового експорту охоплює багато країн і продуктів, що включають кукурудзу, ячмінь, сорго, соєві культури тощо. Але головні вектори успіху повторюються.

Бути в топі — це не просто удача. Ось ключові «інгредієнти успіху», які ми бачимо у лідерів: родючі землі (Без хорошої землі немає врожаю. Чорноземи України чи пампи Аргентини (як приклад) — це природні скарби); інфраструктура (порти, залізниці, елеватори — усе це має працювати як злагоджений оркестр); технології (сучасні трактори, дрони, ГМО (залежно від країни) — це вже не фантастика, а реальність); географія і логістика (близькість до ринків збуту чи легкість доставки — велика перевага); стійкість до кризи (війна, посуха, санкції — справжній тест для експортера. Лідери вміють долати труднощі).

Виклики для зернових гігантів у 2025 році
Життя експортера — це не лише поля, а й купа проблем. На лідерів чекають наступні загрози: кліматичні зміни - носухи в Австралії, повені у США — погода стає дедалі непередбачуваною; геополітична криза - війна в Україні, санкції проти Росії, блокади портів — усе це перекроєє ринки; логістика - затори в портах чи брак суден — це реальність навіть для гігантів [57].

Екологія та громадська думка: Вирубка лісів, пестициди, аграрні конфлікти — країни-експортери все більше під прицілом.

Отже, найбільші експортери зерна у світі — це не просто країни з великими полями, а справжні економічні й логістичні машини. Вони годують планету, долаючи стихію, війни й кризи. І хоча точні цифри змінюються, тенденція очевидна: країни, що вміють вирощувати, зберігати і доставляти зерно, отримують значні переваги в глобальній торгівлі та геополітиці.

2.3. Оцінка проблем та викликів в сфері посередницької діяльності на ринку зерна

Конфлікт між Росією та Україною, на тлі боротьби світової економіки з наслідками COVID-19, став новим викликом глобальної продовольчої безпеки. «Український аграрний ринок забезпечує збіжжям не лише Україну, а й ще 190 країн світу...» [2]. Російське вторгнення загрожує світовим ринкам зернових, спонукаючи залежні країни, шукати альтернативні джерела вирішення проблеми з приводу продовольчої інфляції та голоду.

Прусський воєначальник і військовий теоретик Карл фон Клаузевіц називав війну «актом насильства, щоб змусити нашого супротивника виконати нашу волю» [56], також слід наголосити, що війна – економічне явище, яке тісно пов'язане з торгівлею, інвестиціями в технології та ціною на ті чи інші товари. Історично війна залежить від готовності держави вкладати гроші у капіталомісткі технології. Наприклад, військовий бюджет США у 2020 році склав 738 млрд. дол., що перевищує в три рази бюджет Португалії за аналогічний період. Англія стала імперією завдяки потужному військово-морському флоту, у який країна активно інвестувала [56]. Однією з причин, через яку трапляються війни, – це асиметрія інформації між країнами.

Вони або недооцінюють те, наскільки вороже настроєна країна, або неадекватно оцінюють різницю в силі. І будь-які методи, що дозволяють знизити асиметрію інформації, знижують ймовірність конфлікту. Один із таких методів – зовнішня торгівля: чим більше взаємодій між державами, тим ширші їх знання одне про одного [3]. Зовнішня торгівля не зупиняється навіть в умовах воєнного часу. За оцінкою [1] ООН, експорт мінералів, включаючи лазурит, приносить «Талібану» максимальний прибуток після заробітку від продажу опіуму [52]. Але якщо одна з цих країн починає торгувати з іншими державами, ймовірність конфлікту між ними зростає. Диверсифікація підвищує можливість воєнного конфлікту з кожною конкретною країною. Водночас залежність країни від великого спектру специфічних торгових відносин, унікальних товарів своїх партнерів, роблять такі відносини стабільнішими.

Зовнішня торгівля за часту стає інструментом тиску, що дозволяє уникати бойових дій. У разі асиметричних відносин між великою і маленькою країнами перша держава може використовувати інші примусові інструменти, щоб вирішити конфлікт на свою користь [1].

Вторгнення Росії в лютому місяці поточного року на територію України, може створити на ринку зерна найбільшу кризу поставок у сучасній історії. Україна та Росія забезпечують близько 29 % світового експорту пшениці та війна між країнами може позбавити світ «десятком мільйонів акрів зерна» [6]. Україна годує 400 мільйонів людей у всьому світі. Це країни Південно-Східної Європи та Близького Сходу. Серед них Ліван, Лівія, Ємен, Єгипет, Сирія та десятки інших. Якщо в Україні не вдасться засіяти та зібрати врожай належним чином, на світовому ринку не вистачить щонайменше 50 мільйонів тонн продовольства, і найбільш бідні країни світу залишаться без їжі [18].

Ситуація погіршується тим, що сильна посуха у Китаю, змушує купувати більше пшениці на світовому ринку. Тобто ці продукти будуть обмежені для бідніших країн, тому національні інтереси окремих країн визначатимуть умови, які відштовхують бідніші країни. На жаль, у ЗМІ часто говорять про те, як війна вплине на Єгипет, Близький Схід, Південно-Східну Азію та Європу, а не на Україну. Якщо Україна не зможе експортувати продовольство, виникнуть великі проблеми, а зрив українського врожаю матиме серйозні наслідки для українського народу, уряду та країни. Це набагато серйозніше, ніж наслідки для міжнародних ринків [18].

Основне виробництва зерна в Україні, понад сорока відсотків, складають озимі культури, такі як пшениця, ячмінь та жито. За останні 3 роки озимі клони становили в середньому від 7,6 до 8,2 млн. га (51 % у структурі продовольчих культур). Наслідки військових дій призведуть до значного скорочення посівних площ, так за прогнозами, площа посіву озимих зернових у 2022 р. зменшиться на 7 % та складе 7,6 млн. га., площа посіву озимої пшениці складе 6,5 млн. га (↓ 5 %). та жита – 108,5 тис. га (↓ 39 %), порівняно з 2021 р. Значна частина земель знаходиться на межі фізичної можливості ведення сільського господарства.

Перш за все, це території Херсонської, Донецької, Луганської, Запорізької, Миколаївської, Харківської, Сумської, Чернігівської та Київської областей. За нашими оцінками, втрати озимих зернових можуть становити 41 відсоток, що еквівалентно фізичній площі 3,1 мільйона гектарів [40].

Повернення високого зовнішнього попиту на зернові культури можливо за умови швидкого відновлення та безпечної роботи заблокованих морських портів, що з урахуванням ризиків для судновласників та пошкодження транспортної інфраструктури в Україні є довготривалим процесом. Щодо розподілу посівів кукурудзи, то за аналітичними даними, регіони, які внаслідок війни цього року є небезпечними, сумарно засіяно 36 % загальної площі. Критичними є Чернігівська, Сумська та Київська області, де було сформовано понад 25 % посівів кукурудзи. Слід акцентувати, що збільшення посівів під круп'яні культури можна компенсувати прогнозоване скорочення посівів кукурудзи та соняшнику. Але в даному сегменті значна частка площ формується в регіонах, які зараз є небезпечними (див. рис. 2.3).

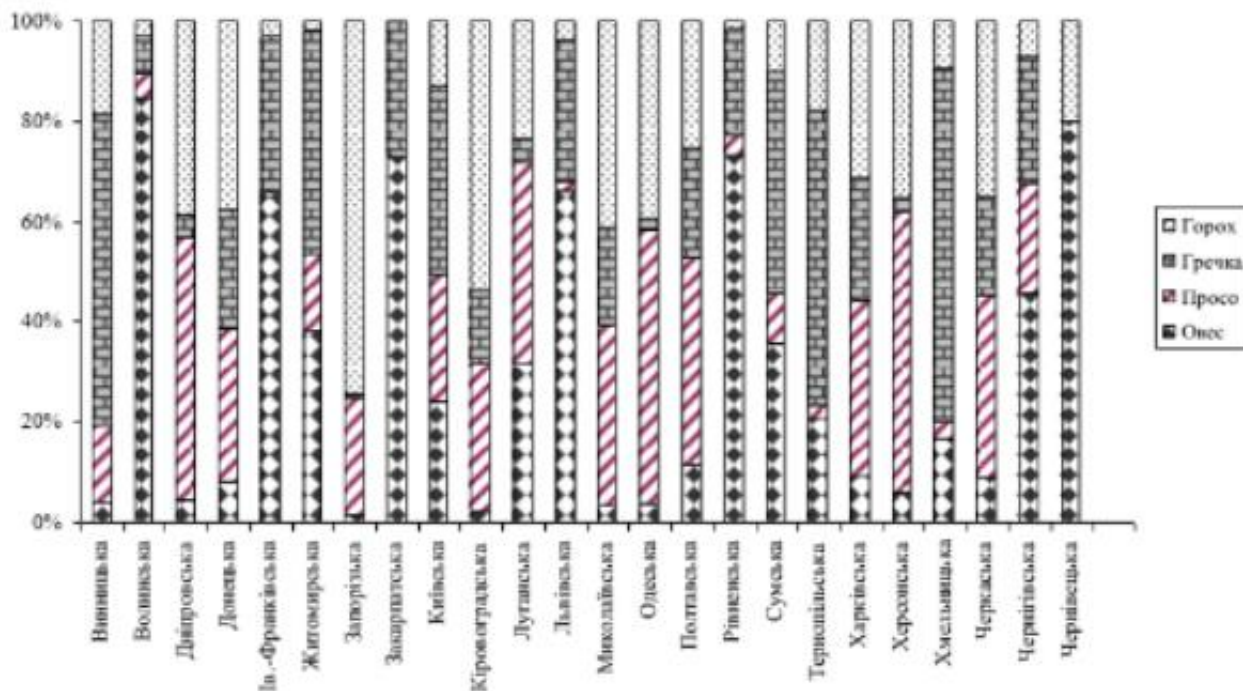

Рис. 2.3. Структура посівів круп'яних культур у розрізі регіонів

Джерело: сформовано автором на основі [403511]

У олійному сегменті очікується значне скорочення посівних площ, зниження врожайності та обсягів виробництва. У табл. 2.6 наведено оцінки можливої площі сівби олійних культур у розрізі областей.

Таблиця 2.6.

Оцінка структури посівних площ

Культура	Соняшник	Соя	Рапс	Льон	Гірчиця
	Частка областей в загальній площі посіву, %				
Винницька	5	7	8	-	2
Волинська	-	3	6	-	-
Дніпровська	9	-	22	4	2
Донецька	5	-	3	6	15
Івано-Франківська	-	3	-	-	-
Житомирська	2	8	8	-	-
Запорізька	8	-	5	10	18
Київська	3	7	5	-	-
Кіровоградська	9	4	3	2	-
Луганська	7	5		5	5
Львівська	-	5	3	1	-
Миколаївська	8		6	20	4
Одеська	6		5	31	6
Полтавська	6	9	3	4	2
Рівненська		4			2
Сумська	4	6	3	-	-
Тернопільська	-	6	4	-	-
Харківська	9	2	-	3	5
Херсонська	5	6	4	14	30
Хмельницька	2	9	3	-	-
Черкаська	4	5	3	-	2
Чернігівська	4	3	3	-	-
Чернівецька	-	5	-	-	-
Інші	4	3	3	0	7

Джерело: сформовано автором на основі [1611]

Аналіз забезпеченості насінням показує, що найбільш критичним питанням є виробництво кукурудзи та соняшнику, причому частка імпортного насіння в загальному фінансуванні становить 20 % для кукурудзи та 55 % для соняшнику. За даними Головного митного управління, у 2021/2022 рр. Україна імпортувала 20600 тонн насіння кукурудзи, що на 85 % більше, ніж за аналогічний період попереднього сезону (+ 11200 тонн). Це свідчить про високу забезпеченість імпортним насінням, але відкритим залишається питання доставки замовлених партій [16].

Слід зазначити, що головним постачальником насіння кукурудзи та соняшнику – країни ЄС. Оцінка загальної ситуації з насінням, свідчить, що 25

% аграріїв хочуть надати насіння. Водночас лише 18 % аграріїв не повністю сформували свій насіннєвий фонд і потребують допомоги, 80 % аграріїв, у відносно безпечних районах, загалом мають насіння, одна головної проблемою залишається складна внутрішня логістика. Щодо забезпечення добривами, проблеми є, але поряд із питанням про їх наявність також виникає проблема їх доставки. За даними митної статистики, за 2021 р. імпорт продукції становив 1,9 млн. тонн (на 12 % ↑ показника 2020 р.). У цьому сегменті важливим фактором є вартість добрив, що істотно зросла (за окремими видами в 3 і більше рази щодо вартості в 2020 р.) [10].

Враховуючи, що Росія та Білорусь виробляють переважну більшість добрив у світі і за військових дій вони не зможуть його експортувати чи країни імпортери відмовляються від експорту через санкції, то це також вплине на постачання пшениці, ячменю, кукурудзи та проведення посівної компанії. За даними Мінекономіки, втрати логістичної інфраструктури під час бойових дій склали 119 млрд. дол. Військова агресія РФ унеможливила функціонування морських портів України, через які здійснювалося близько 90% експорту сільгосппродукції.

За даними Мінагрополітики, сьогодні залізничним транспортом перевозять до 20 тис. тонн зерна на день, раніше ж через морські порти проходило близько 150 тис. тонн. Тому ключовим питанням для підтримки економіки є створення альтернативної логістичної мережі для експорту, над чим зараз досить активно працюють уряд і бізнес-спільнота. У нинішніх умовах оптимальними є такі два варіанти: експорт через морські порти держав-сусідів (Румунії, Болгарії); використання залізничного сполучення. Зруйновано 8 тисяч кілометрів доріг та пошкоджено десятки залізничних станцій. Це ускладнює рух товарів, у тому числі критичних ресурсів в аграрному секторі. Також великі проблеми з постачанням палива для транспортних компаній та фермерів. Основний обсяг палива використовується для забезпечення потреб збройних сил [16].

Таким чином, можна констатувати, що є достатня кількість ресурсів для початкової стадії весняних польових робіт, але рівень забезпеченості нерівномірний у межах регіонів та ускладнений логістичними проблемами. Під час воєнного стану держава намагається заохотити аграріїв проводити кампанії з продовольчої безпеки.

Серед ключових моментів варто виокремити:

– прийняття Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення умов для забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану». Запропоновано «органам місцевого самоврядування залишити повноваження із передачі в оренду земель сільськогосподарського призначення комунальної власності» [5].

– прийняття указу, який спростив імпорт насіння. Зазначимо, що імпорт посівного матеріалу пшениці, сої не здійснюється, використовується українське насіння, але майбутній урожай соняшнику, кукурудзи визначає імпорт насіння.

– щоб уникнути дефіциту палива на АЗС та стримування зростання цін, ухвалені рішення: поперше, тимчасово скасувати акциз, по-друге, знизити ставку ПДВ на паливо до 7%.

– банківська система полегшує доступ аграріїв до кредитних ресурсів – позик під 0% відсотка. Згідно з ухвалою Кабінету міністрів, будь-який бізнес протягом дії воєнного стану та упродовж місяця після його завершення зможе отримати кредит під 0%. Після цього діятиме кредитна ставка у 5%. Максимальну суму кредиту збільшили до 60 мільйонів гривень [30].

– Мінагрополітики України запустило платформу на підтримку аграріїв під час посівної, виявляючи дефіцитні ресурси. Водночас у рекомендаціях міністерства під час посівної наголошується, що увагу слід приділити культурам, які можуть забезпечити країні продовольчу безпеку, а саме, ячменю, гороху, вівсу.

– розглядається можливість надання кредитних ліній для українських аграріїв.

Водночас Європейська комісія вже ухвалила рішення про надання фінансової допомоги українським фермерам, які найбільше постраждали від вторгнення Росії в Україну. Заборона експорту нішевих культур є вимушеною мірою, враховуючи ситуацію, що українські аграрії реалізовували ці культури на внутрішньому ринку і постійно не вибирали квоти на експорт. Експорт пшениці, кукурудзи, соняшникової олії дає змогу аграріям отримати кошти для проведення посівної компанії, що є необхідним в весняний період.

Система державного регулювання зернового ринку дозволяє виділити два окремих його види [48]:

– регулювання за відхиленнями – держава змушена втручатися в ринкові процеси, коли виявляється відхилення будь-якого показника при функціонуванні ринку зерна від встановлених норм гарантування продовольчої безпеки;

– регулювання за критичними параметрами – державне втручання в ринкові процеси, коли показники функціонування ринку зерна досягають неприпустимого рівня, наприклад проведення державою закупівельних інтервенцій у разі, коли ринкові ціни на зерно падають нижче певного мінімального рівня, чи товарних інтервенцій, коли відбувається зростання ринкових цін на зерно понад максимального рівня їх коливань на ринках.

Отже, у 2021/2022 р. весняно-польові роботи за регіонами залежали від розвитку ситуації в Україні внаслідок російської військової агресії; активних бойових дій та зміни фронтів у південних, східних та північних областях; логістики (зруйновані дороги, нестача палива та водіїв); фінансування. Велика кількість фермерів продала запаси зернових або олійних культур перед весняним посівом, задля поповнення оборотного капіталу. Проблема особливо гостро постає в районах, близьких до лінії фронту, де торгівля дуже слабка; наявності ресурсів – фермерам необхідно використовувати ресурси, наявні в їх місцевості з врахування логістичних питань.

Ситуація з проблемами аграрного сектора України щодо неможливості проведення посівної компанії на 30% земельного клину та недоотримання 65%

врожаю з причин військового втручання Росії, по-перше, призведе до голодування значної чисельності населення в різних частинах світу; по-друге, недоотримання Україною валютної виручки від експорту зернових. Ці проблеми вимагають подальшого дослідження після воєнного періоду розвитку ринку зерна та багатьох інших світових проблем.

Висновки до другого розділу

Підсумовуючи результати аналізу сучасного стану та тенденцій розвитку ринку зерна в Україні в умовах воєнного стану, можна зробити наступні висновки:

1. Встановлено, що традиційні природно-кліматичні та економічні чинники відійшли на другий план, поступившись місцем військово-політичній ситуації. Аграрний сектор демонструє високу адаптивність та резистентність, зберігаючи експортний потенціал попри втрату контролю над частиною територій, руйнування інфраструктури та постійні логістичні бар'єри. Доведено, що довгострокова стабільність галузі потребує переходу від екстенсивного нарощування обсягів до інтенсифікації виробництва та глибокої диверсифікації ринків збуту.

2. Аналіз діяльності найбільших світових експортерів засвідчив, що конкурентна перевага на глобальному ринку досягається не лише завдяки обсягам вирощування, а й за рахунок ефективності логістичних ланцюгів та інфраструктури зберігання. Країни-лідери функціонують як налагоджені економіко-логістичні системи, що дозволяє їм використовувати продовольчий експорт як вагомий інструмент геополітики.

3. Виявлено, що весняно-польові роботи та збутова діяльність у цей період перебували у прямій залежності від лінії фронту. Ключовими дестабілізуючими факторами стали: руйнування транспортних шляхів, гострий дефіцит паливно-мастильних матеріалів та нестача оборотного капіталу. Це змусило значну частину фермерів реалізовувати запаси зернових та олійних культур перед посівною за несприятливими цінами задля фінансування операційної діяльності, що посилює їхню фінансову вразливість.

4. Встановлено, що неможливість проведення посівної кампанії на 30% земельного банку та прогнозоване недоотримання до 65% врожаю формують подвійну загрозу. На глобальному рівні це створює ризики продовольчої кризи та голоду в залежних від імпорту регіонах світу. На національному рівні — призводить до критичного скорочення валютної в-иручки та погіршення платіжного балансу держави. Окреслено необхідність подальших досліджень механізмів повоєнного відновлення ринку.

РОЗДІЛ 3.

ШЛЯХИ ТА МЕХАНІЗМИ УДОСКОНАЛЕННЯ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПОСЕРЕДНИКІВ НА РИНКУ ЗЕРНА

3.1. Підвищення ефективності управління ризиками

Торгівля зерновими культурами відбувається як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках. З кожним роком внутрішні ціни на зерно стають все більш залежними від обсягів попиту та пропозиції на міжнародних ринках. Адже продовольче зерно служить сировиною для хлібопродуктів, які необхідні повсякденно і є соціально необхідним продуктом для населення. До початку повномасштабної війни Україна стала лідером з експорту соняшникової олії та продовжує утримувати свою позицію одного зі світових лідерів з експорту зернових. Проте повномасштабне вторгнення та блокада морських портів значно підвищили ризики та зменшили дохідність від ведення аграрного бізнесу.

Стратегічно важливим аспектом є необхідність розуміти, які основні проблеми стримують економічний розвиток держави. Зростання обсягів виробництва та реалізації зерна є благодійною галуззю економіки України, яка не лише покращуватиме добробут народу, а й формуватиме дуже потужну позицію країни на міжнародному ринку. Застосування хеджування є універсальним інструментом для управління ризиками, масштабом використання якого можна вимірювати стан розвитку економіки країни. За даними щорічного звіту щодо глобальних ризиків від Всесвітнього Економічного Форуму, широкомасштабна війна в Україні є суттєвою загрозою глобальної продовольчої кризи у найближчі роки [58].

Враховуючи, що Україна, навіть в умовах війни, відіграє провідну роль у забезпеченні світової продовольчої безпеки, пріоритетним завданням для українського аграрного бізнесу є стабілізація доходів під час цінової волатильності. Активна участь у міжнародних біржових торгах дозволить вітчизняним сільгосптоваровиробникам страхувати свої цінові ризики та

адаптувати національні стандарти та технологій у відповідності з міжнародною практикою.

Більшість аграрних підприємств втратили фінансову стабільність в результаті російської військової агресії, оскільки сільськогосподарські активи не можуть бути релоковані в інші регіони, польові роботи не можливо перенести на якийсь інший термін, а рентабельність виробництва впала в декілька разів через інфляцію та високу вартість експортної логістики [51]. Навіть якби воєнні дії закінчилися завтра, збитки, завдані виробництву та експорту зерна в Україні, є величезними, і на його відновлення знадобляться роки. Важливим напрямком фінансової підтримки агропромислового комплексу є залучення держави та міжнародних фінансових установ.

На сьогодні в Україні підтримка сільськогосподарських підприємств з боку Міністерства аграрної політики здійснюється шляхом реалізації пільгового кредитування за програмою «Доступні кредити 5-7-9%» та створення Державного аграрного реєстру на платформі «Дія» для підтримки українських виробників. Оскільки через війну та морську блокаду українських портів, звичні ланцюги поставки та шляхи збуту зерна не працюють, нова програма для отримання гранту, субсидії, кредиту або підтримки на порталі «Дія» від Мінагрополітики у партнерстві з Продовольчою і сільськогосподарською організацією об'єднаних націй (далі – ФАО) у 2022 році дозволила надати гуманітарну допомогу у вигляді рукавів для зберігання до 1,5 млн т зерна [8].

Для забезпечення фінансової стійкості сільськогосподарських виробників, з початку 2023 року майже 12 тисяч фермерських господарств отримали понад 60 мільярдів гривень кредитування на розвиток. З них більше 9 тисяч аграріїв скористалися програмою «Доступні кредити 5-7-9» та отримали фінансування на майже 36 мільярдів гривень. Дана програма, започаткована державою у 2020 році, передбачає отримання кредиту підприємством в обсязі до 90 млн гривень під 5-9% річних в залежності від розміру кредиту та суб'єкту господарювання [8].

У рамках реалізації державної програми «Фінансова підтримка сільгосптоваровиробників» було запроваджено нову програму страхування врожаю, що має на меті розширення доступу до кредитів для малих та середніх суб'єктів агробізнесу [28].

Крім цього, на порталі Державного аграрного реєстру українським виробникам зернових доступна програма інвестиційної грантової підтримки від ФАО та ЄС, а у 2024 році Мінагрополітики планує надати безповоротну фінансову допомогу для підтримку фермерів на деокупованих територіях в розмірі 800 млн гривень [25].

Проаналізувавши план державної підтримки агросектору на 2023 рік, спеціальних заходів щодо зростання прибутковості сільськогосподарських товаровиробників не знайдено. Зазначимо, що у переліку напрямів та цілей державної програми відсутня орієнтація на створення інфраструктури для розвитку хеджування фінансовими інструментами на ринку та підтримку у становленні організованого ринку зерна [26].

Натомість, розвиток торгівлі похідними фінансовими інструментами на біржі є необхідним для встановлення реальної ринкової ціни на зернові культури та може виконувати функцію хеджування цінових ризиків. Для розвитку хеджування на ринку зерна в Україні необхідно нарощувати обсяги ф'ючерсної та опціонної торгівлі. Зазначимо, що зерновому ринку притаманний характер розвитку за економічними циклами, які не мають однакової тривалості та інтенсивності. У сучасних реаліях основним фактором невизначеності, що впливає на майбутню ситуацію на ринку зерна в Україні є повномасштабна війна, яка обмежила площі сільськогосподарських угідь та водних ресурсів, економічно придатних для вирощування зернових.

Як наслідок, українські аграрії реалізують продукцію за рекордно низькими цінами на внутрішньому ринку України, а також втрачають рентабельність виробництва через високі затрати на логістику та неможливість експортувати українське збіжжя в великих обсягах з морських портів. Крім того, відсутність розвинутого ринку хеджування фінансовими інструментами та

інших елементів інфраструктури в Україні, які необхідні для організованої торгівлі зерном на біржі, сприяє невиправдано великій кількості посередницьких ланок на шляху зерна від виробників до споживачів та спотворює реальні механізми ціноутворення на зерновому ринку. Це прямо чи опосередковано призводить до заниження цін на зерно, яке закуповується у сільгосптоваровиробників та завищення роздрібних цін на кінцеву продукцію для споживачів зернової галузі.

Отже, крім російської агресії, розвитку хеджування на ринку зерна в Україні, на нашу думку, перешкоджають такі проблеми як:

- 1) відсутність ліквідного організованого ринку торгівлі зерном;
- 2) недорозвинена логістична інфраструктура (переповнені зерносклади та елеватори, різниця між залізничною колією України та Європи тощо);
- 3) монополізація ринку великими експортерами зерна, що значно впливає на ціноутворення у зерновому комплексі;
- 4) необхідність доопрацювання нормативно-правової бази, що регулює біржовий ринок.

Перспективним проектом є Електронна зернова біржа України, яка містить дані щодо цін на спотовому та біржовому ринках, проте поки що дана цифрова платформа характеризується невисокою ліквідністю, що підвищує ризики цінових коливань, ускладнює пошук торгового партнера та унеможливує швидкі операції з контрактами. На жаль, в Україні через біржі, що спеціалізуються на товарах сільськогосподарських виробників, проходить невеликий відсоток обсягу товарного зерна, що не дає можливості повною мірою та об'єктивно виконувати їм основну функцію у визначенні котирувань цін на окремі види продовольчого зерна.

З практичної точки зору, ф'ючерсна позиція є основною стратегією хеджування для продавця або покупця зерна. Механізм хеджування зображено на рис. 3.1.

Перший етап полягає в плануванні майбутнього об'єму базового активу та визначенні позиції купівлі чи продажу товару в майбутньому на ринку спот. Другим етапом є здійснення хеджування на ф'ючерсному ринку, тобто купувати чи продавати ф'ючерси. Тобто механізм хеджування полягає в торгівлі похідним фінансовим інструментом, в даному випадку ф'ючерсним контрактом, і є тимчасовою дією, що передбачає здійснення офсетної угоди. Таким чином, до моменту настання безпосереднього виконання зобов'язань по купівлі чи продажу товару на фізичному ринку, учасник ринку має зняти або скасувати свою позицію хеджування.

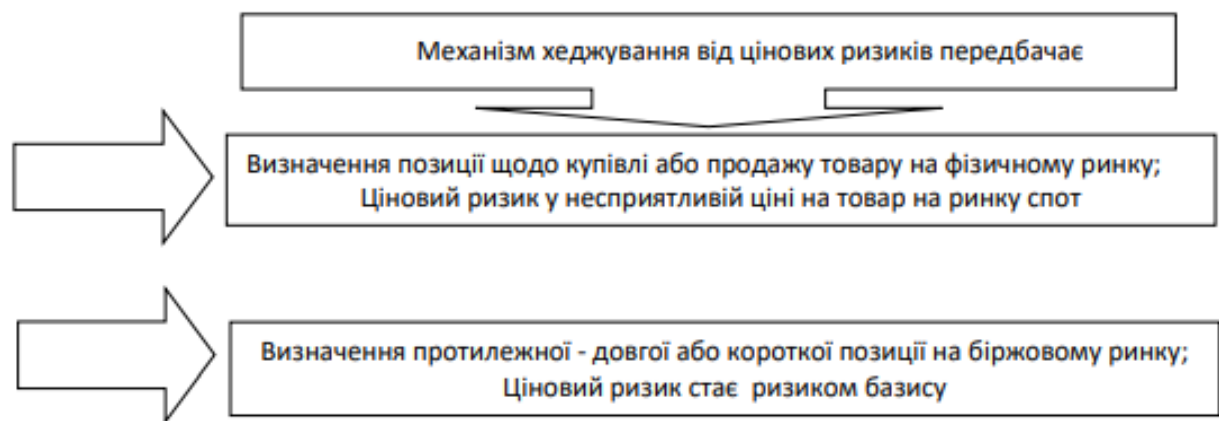

Рис. 3.1. Механізм хеджування, як інструмент управління ціновими ризиками

Джерело: сформовано автором на основі [2211]

Успішність ведення господарської діяльності залежить від системи управління ризиками. Хеджування полягає в управлінні ціновими ризиками, а його успіх визначає здатність правильно передбачити майбутню ціну на товарному ринку. Різницю між ціною на ринку спот та ціною ф'ючерсного контракту відображає базис. Якщо на фізичному ринку ціновий ризик полягає у втраті прибутку внаслідок високої волатильності поточної ціни на товар, то на біржовому ринку ціновий ризик полягає у несприятливій зміні різниці між цінами або у ризику базису. В контексті торгівлі деривативами розрізняють коротке та довге хеджування. Коротка позиція або хеджування продажем

дозволяє продавцю зафіксувати ціну продажу на біржі до моменту реалізації товару на спотовому ринку та забезпечити захист від падіння цін. Довга позиція або хеджування купівлею дозволяє покупцеві зафіксувати ціну та отримати захист від зростання ціни закупки. Визначивши на першому етапі продаж товару на ринку спот у майбутньому, хеджування полягає в продажі ф'ючерсів на біржі або зайняттям короткої позиції. Якщо учасник ринку планує купівлю товару на готівковому ринку в майбутньому, необхідною дією сьогодні є хеджування шляхом купівлі ф'ючерсів або зайняттям довгої позиції.

Основними біржами, що впливають на світовий ринок зернових, є товарна біржа Чикаго та французька біржа Euronext. Європейські виробники традиційно використовують Euronext для управління цінними ризиками, а кореляція між європейською біржою Euronext та фізичним ринком України в розрізі окремих зернових культур є дуже високою. Для обґрунтування твердження про високу кореляцію між даними ринками, було здійснено кореляційно-регресійний аналіз між цінами на базисі FOB Чорноморськ, який є основним експортним портом та котирувань європейської пшениці на Euronext. У результаті виявлено високу кореляцію українського готівкового ринку та Euronext зі значенням 0,63, що говорить про високий рівень залежності між двома змінними (рис. 3.2).

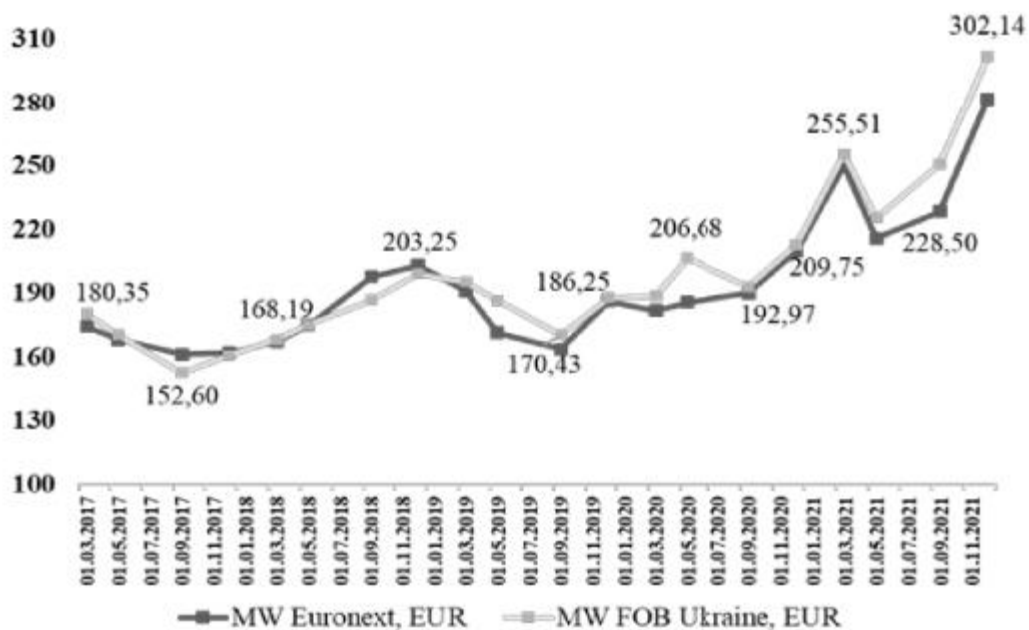

Рис. 3.2. Кореляція готівкового ринку на базі FOB Чорноморськ та коирування пшкниці на біржі Euronext, дол. США/т до початку повномасштабного вторгнення 2022 року

Джерело: сформовано автором на основі [3111]

Для розрахунку коефіцієнта кореляції автори використовували історичні дані, вивантажені із системи ZMP Mediadaten. Горизонтом для розрахунків було п'ять років з 2017 по 2022 р. Для цілей проведення кореляційно-регресійного аналізу використовувалася програма Microsoft Excel. У ході дослідження було проаналізовано також динаміку цін на пшеницю після відкриття зернового коридору в Україні та на світовому ринку, а також різницю між ними (рис. 3.3).

Як бачимо, розрив між цінами, тобто варіація базису навіть в умовах війни є незначним, що є ознакою взаємозв'язку двох ринків. Причиною цього є географічне розташування та конкуренція за однакові ринки збуту.

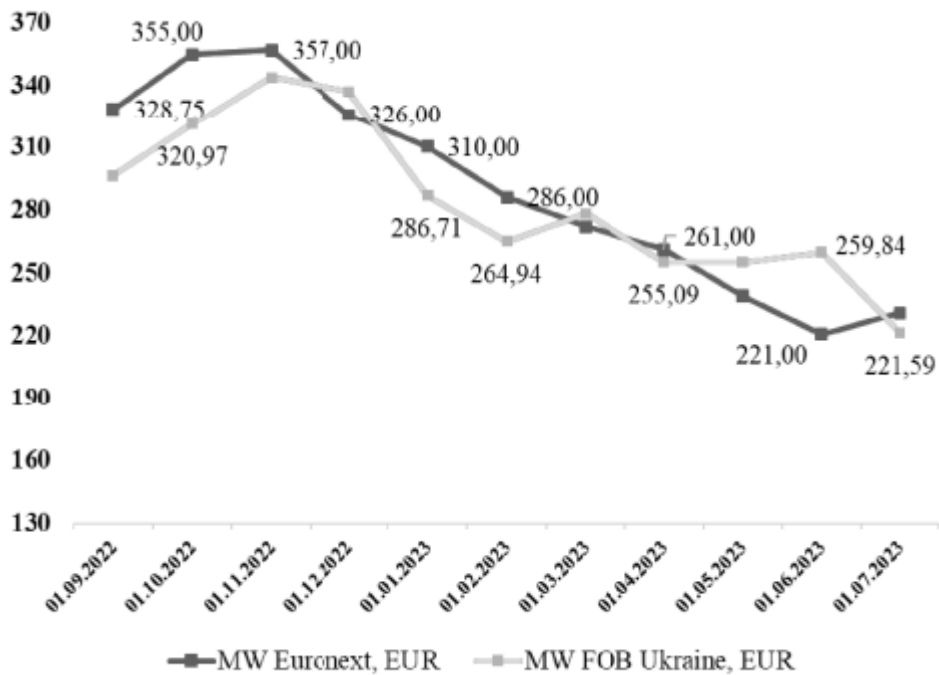

Рис. 3.3. Динаміка цін на готівковому ринку на базі FOB Чорноморськ та коирування пшкниці на біржі Euronext, дол. США/т після відкриття зернового коридору

Джерело: сформовано автором на основі [3111]

В країнах ЄС місцеві виробники та переробники активно використовують ф'ючерсний ринок, зокрема пшеничні ф'ючерси. Деякі українські виробники також використовують даний ф'ючерс для хеджування цінових ризиків, проте враховуючи валютні ризики та меншу кількість учасників ринку, ніж на Чиказькій товарній біржі, базисні ризики залишаються на високому рівні. Також зазначимо, що вихід росії з Чорноморської зернової ініціативи у липні 2023 року все ж став причиною значного зниження цін на пшеницю на готівковому ринку, проте відсутність інспекційної команди країни-агресора, простоїв та масових черг на Босфорській протоці значно підвищить рентабельність українських фермерів. Оскільки цінам на готівковому ринку характерна тенденція до зниження, для сільгоспвиробників можливість хеджування цінових ризиків на Euronext є дієвим механізмом захисту від можливих збитків.

Отже, перспективним напрямком для розвитку хеджування на ринку зерна в Україні є можливість здійснення експортних операцій українськими аграрними компаніями із використанням такого фінансового інструменту як деривативи, які у світовій практиці є міжнародним стандартом щодо управління ціновими ризиками. Висновки. Активне впровадження торгівлі ф'ючерсними контрактами може виступати важливою складовою для розвитку хеджування у зерновій галузі для зменшення впливу цінових ризиків. Проте, відсутність розвиненого ринку біржової торгівлі та інших елементів інфраструктури ускладнює організовану торгівлю зерном та сприяє великій кількості посередницьких ланок, що впливає на ціноутворення та призводить до втрати рентабельності.

Отже, для подолання цих проблем необхідно активно розвивати ринок похідних фінансових інструментів та створювати умови для ефективного хеджування на ринку зерна в Україні. У 2023 році багато фермерських господарств отримали значні суми кредитування, що сприяє їхньому розвитку. Проте, аналіз плану державної підтримки на 2023 рік свідчить про відсутність спеціальних заходів для зростання прибутковості сільськогосподарських товаровиробників та відсутність орієнтації на розвиток інфраструктури для хеджування фінансовими інструментами на ринку зерна.

Основні передумови для розвитку хеджування на ринку зерна в Україні є:

- 1) наявність розвиненої логістичної інфраструктури щодо зберігання, транспортування, відвантаження зерна у Чорноморському регіоні;
- 2) активна державна підтримка щодо захисту економічних інтересів України, мінімізації фінансових ризиків сільськогосподарських підприємств та сприяння подальшому розвитку і формуванню ринку деривативів;
- 3) висока кореляція між готівковим ринком зерна в Україні та ф'ючерсами на найбільших світових товарних біржах, що покращує можливості застосування похідних фінансових інструментів, що торгуються на них, з метою хеджування ринкових ризиків вітчизняними агропромисловими компаніями;

- 4) висока волатильність попиту та пропозиції;
- 5) низький рівень рентабельності для розширеного відтворення;
- 6) поступове збільшення присутності на міжнародних ринках.

Для розвитку товарних бірж насамперед необхідно подолання вищезгаданих перешкод, що стримують масштаб розвитку хеджування на українському зерновому ринку. Малоефективна організація внутрішньої та зовнішньої логістики знижуватиме ліквідність торгівлі деривативами. За умов наявності ланцюжка посередників у торгівлі зерновими культурами визначити поточну та майбутню ринкову ціну буде важко, тоді як основна функція хеджування полягає у захисті від негативних цінових коливань попиту та пропозиції на ринку.

3.2. Удосконалення логістичної інфраструктури

Однією з основних функцій господарювання виробничих підприємств є організація транспортного процесу, що має на меті переміщення вантажів від виробника до споживача за допомогою різних видів транспорту. Україна історично є потужним світовим виробником та експортером зерна, і її продукція постачається майже до всіх країн світу. Однак, незважаючи на цей значний потенціал, логістична система транспортування українського зерна на експорт не є ефективною і потребує кардинального вдосконалення та подальшого глибокого аналізу.

Фактор ефективності логістичної системи є критично важливим для підвищення конкурентоспроможності вітчизняних аграріїв на світових ринках. Основний логістичний виклик полягає у транспортуванні зерна від виробників до морських портів, через які до війни здійснювалося до 97% усього експорту зернових культур.

Відповідно до довоєнної статистики, для транспортування зернових до портів в Україні використовувалися такі види транспорту [54]:

- Залізничний: близько 70%
- Автомобільний: 24,6%
- Річковий: 5,4%

Наприклад, за підсумками 2019 року всі види транспорту демонстрували збільшення обсягів перевезень. Зокрема, обсяги перевезень зернових вантажів залізничним транспортом сягнули 40,5 млн тонн, що стало рекордним показником за всі роки і на 20% перевищило показник 2018 року (зростання експортних перевезень склало 30%, або 8 млн тонн).

Незважаючи на значне зростання приватного парку зерновозів, який уже перевищив спеціалізований рухомий склад АТ "Укрзалізниця" (УЗ), вантажовідправники все ще надають перевагу державним вагонам. Однак резерв вагонів УЗ виявився вичерпаним. Понад 3 тисячі одиниць рухомого складу були виведені із запасів.

У відповідь на дефіцит, Укрзалізниця докладала зусиль для оновлення парку. Тривали роботи з налагодження серійного виробництва нових зерновозів на Панютинському вагоноремонтному заводі. Зразок нового спеціалізованого рухомого складу, що відрізняється більшим об'ємом кузова, був презентований у травні 2020 року. УЗ планувала використовувати ці вагони не лише для поповнення власного парку, а й для виготовлення на замовлення сторонніх компаній та постачання на експорт.

Таким чином, пропозиція зерна в Україні визначається не лише традиційними природними та економічними чинниками, а й безпосередньо військово-політичною ситуацією. Попри втрату територій, руйнування інфраструктури та постійні логістичні перешкоди, агросектор демонструє стійкість, активно адаптуючись до нових умов і зберігаючи експортний потенціал. Довгострокова стабільність галузі вимагає переходу до інтенсивних методів ведення агробізнесу, розвитку логістичної інфраструктури та диверсифікації ринків збуту. Подальший розвиток агросектору України є критично важливим не лише для національної економіки, але й для гарантування глобальної продовольчої безпеки.

Основний логістичний виклик полягає у транспортуванні зерна від виробників до морських портів, через які до війни здійснювалося до 97% усього експорту зернових культур.

Відповідно до довоєнної статистики, для транспортування зернових до портів в Україні використовувалися такі види транспорту:

- Залізничний: близько 70%
- Автомобільний: 24,6%
- Річковий: 5,4%

За підсумками 2019 року всі види транспорту демонстрували збільшення обсягів перевезень. Зокрема, обсяги перевезень зернових вантажів залізничним транспортом сягнули 40,5 млн тонн, що стало рекордним показником за всі роки і на 20% перевищило показник 2018 року. Зростання відбулося саме в експортних перевезеннях — на 8 млн тонн, що склало 30%. Загальний обсяг експортованого зерна становив 35 млн тонн.

Незважаючи на значне зростання приватного парку зерновозів, який уже перевищив спеціалізований рухомий склад АТ "Укрзалізниця", вантажовідправники все ще надають перевагу державним вагонам. Однак резерв вагонів УЗ виявився вичерпаним. Понад 3 тисячі одиниць рухомого складу були виведені із запасів. У відповідь на дефіцит, Укрзалізниця докладала зусиль для оновлення парку, налагоджуючи серійне виробництво нових зерновозів на Панютинському вагоноремонтному заводі.

Стрімке зростання обсягів перевезень УЗ експерти пов'язують із двома факторами: рекордний врожай та організація маршрутних перевезень. Організація перевезень маршрутними поїздами за узгодженими графіками позитивно вплинула на логістику. Протягом 2019 року додатково відкрито 140 станцій, з можливістю формування "маршрутів".

Проте, незважаючи на позитивні показники, наявні системи перевезень є неефективними та мають декілька ключових недоліків:

- Обмеження на малодіяльних станціях (МЗС): УЗ запровадила обмеження на відвантаження зерна з МЗС та додаткову плату за подачу-прибирання вагонів, що паралізувало близько 30% всіх вантажних станцій.
- Погіршення виробничих показників УЗ:
 - Падіння середньої швидкості руху потягів із зерновозами до 85–90 км/добу замість нормативних 200–320 км/добу.
 - Погіршення оборотності зерновозів із 12–14 діб до 15–16 діб.
 - Збільшення кількості "покинутих" потягів, через що 10% вагонного парку стоїть без руху.
 - Низька пропускна здатність: обробляється лише 1400–1800 вагонів із максимально можливих 2000–2100.
- Високі логістичні витрати: Логістичні витрати в Україні становлять 35%–40% від вартості зерна, на відміну від США (9%) та країн ЄС (12–15%).

Аналізуючи стан агрологістики, експерти сходяться на думці, що досить перспективним напрямом є річкові перевезення. Вони є більш рентабельними та менш енергозатратними, ніж залізничні та автомобільні. Однак наразі можливості українських річок використовуються менш ніж на 1% (у Німеччині та Румунії цей показник становить від 13% до 27%) [60].

Розширення річкових перевезень стримується такими факторами відсутність законодавчих та економічних засад функціонування внутрішнього річкового транспорту; незадовільний технічний стан річкової інфраструктури та шлюзів, які створюють загрозу техногенної катастрофи; відсутність сучасних елеваторів та побудованих на воді відвантажувальних терміналів; лише близько половини внутрішніх вод мають гарантовані глибини для безпечного судноплавства.

Ефективною альтернативою вагонам-зерновозам та автомобілям є перевезення зерна в універсальних та спеціалізованих контейнерах, що дозволяє організовувати мультимодальні перевезення ("від дверей до дверей"). У світі в контейнерах транспортується близько 1% зерна, тоді як у США – понад 10%, а в Австралії – 15%.

Переваги контейнеризації:

- Економічна доцільність: Економія під час перевезення залізницею становить 2–8 USD/т порівняно з вагоном-зерновозом (або до 30% менше, якщо використовувати власні платформи). Загальні витрати можуть бути зменшені на 5–15%.
- Спрощення експорту до ЄС: Значно спрощується технологія перевантаження до вагонів європейської колії.
- Універсальність: Контейнеризація дозволяє використовувати універсальний рухомий склад, який у період падіння обсягів перевезень може бути задіяний з іншою метою.
- Логістична гнучкість: Можливість транспортування малих партій, збереження якості та перевезення "від дверей до дверей".

Хоча до двох контейнерів на фітинговій платформі можна завантажити близько 48 т зерна (на 26% менше, ніж у вагон-зерновоз – 65 т), тарифи на перевезення контейнерів та ставка оренди фітингової платформи є нижчими, ніж для зерновозів.

До 2022 року близько 70% українського аграрного експорту здійснювалося через морські порти Чорного моря, головним чином через Одесу, Чорноморськ і Південний. Решта вантажів транспортувалася залізницею, автомобільним транспортом і через річкові порти Дунаю. Війна суттєво змінила цю структуру: морські маршрути стали небезпечними, частина портової інфраструктури зруйнована, а навантаження на залізничні й автомобільні перевезення зросло у декілька разів.

Україна зуміла оперативно переорієнтувати частину експорту на дунайські порти — Рені, Ізмаїл та Кілію, які за короткий час перетворилися на критично важливі логістичні вузли. Проте їхня пропускна спроможність обмежена, а залізнична та портова інфраструктура потребує масштабної модернізації.

Серед ключових викликів, що стримують розвиток аграрної логістики, можна виділити такі:

1. Зношеність транспортних мереж — близько 40% автомобільних доріг перебувають у незадовільному стані, а частина залізничних колій — технічно застаріла.

2. Нестача елеваторних потужностей у прикордонних і припортових регіонах, що ускладнює формування великих партій зерна для експорту.

3. Нерівномірність розвитку регіональної логістики — центральні та південні області мають більшу концентрацію логістичних центрів, тоді як західні області залишаються менш забезпеченими.

4. Висока собівартість транспортування — через подовження маршрутів, черги на кордонах і дефіцит рухомого складу вартість логістичних послуг зросла в 1,5–2 рази.

5. Недостатня цифровізація процесів — відсутність єдиної електронної системи моніторингу руху вантажів, координації між залізницею, портами та перевізниками.

Удосконалення аграрної логістики має відбуватися системно — на основі взаємодії держави, бізнесу та міжнародних партнерів. Серед основних напрямів реформування можна виділити: розвиток мультимодальних транспортних коридорів. Потрібно створити умови для ефективного поєднання залізничного, автомобільного, річкового й морського транспорту. Особливу увагу слід приділити модернізації дунайських портів і розвитку сухих портів у західних регіонах (Львівська, Волинська, Закарпатська області); модернізація залізничної інфраструктури. Важливо розширювати залізничні переходи на кордонах із Польщею, Румунією, Словаччиною, Угорщиною та Чехією, а також інвестувати у будівництво колій європейського стандарту (1435 мм) на напрямках до логістичних хабів; цифровізація логістичних процесів. Створення єдиної електронної платформи агрологістики дозволить оптимізувати планування маршрутів, скоротити простой вагонів, забезпечити прозорість тарифів і відстеження вантажів у реальному часі; розвиток зберігальної інфраструктури. Необхідно збільшити кількість сучасних елеваторів та терміналів, особливо поблизу кордонів і річкових портів, що дозволить

мінімізувати втрати врожаю і зменшити логістичні витрати; інвестиції в енергетичну автономність логістичних об'єктів. Використання альтернативних джерел енергії (сонячних, біоенергетичних) забезпечить стабільність роботи навіть в умовах воєнних ризиків і перебоїв енергопостачання.

Модернізація української агрологістики неможлива без залучення міжнародних фінансових інституцій. Європейський банк реконструкції та розвитку (ЄБРР), Світовий банк, USAID, а також Європейський Союз уже реалізують проекти з розбудови прикордонної інфраструктури та підтримки аграрних експортерів.

Важливим напрямом є інтеграція України до Трансєвропейської транспортної мережі (TEN-T), що відкриє доступ до нових логістичних маршрутів та інвестицій.

Удосконалення логістичної інфраструктури дозволить Україні: збільшити експортний потенціал аграрної продукції на 20–30%; зменшити витрати на транспортування на 15–20%; підвищити стабільність постачання на зовнішні ринки; сприяти відновленню регіональної економіки та створенню нових робочих місць.

У стратегічній перспективі це зміцнить позиції України як європейського логістичного хабу для аграрного експорту, а також сприятиме формуванню стійкої продовольчої системи Європи.

Таким чином, пропозиція зерна в Україні визначається не лише традиційними природними та економічними чинниками, а й безпосередньо військово-політичною ситуацією. Попри втрату територій, руйнування інфраструктури та постійні логістичні перешкоди, агросектор демонструє стійкість, активно адаптуючись до нових умов і зберігаючи експортний потенціал. Довгострокова стабільність галузі вимагає переходу до інтенсивних методів ведення агробізнесу, розвитку логістичної інфраструктури та диверсифікації ринків збуту. Розвиток системи мультимодальних перевезень зерна в Україні дозволить підвищити ефективність логістики його експортування, зменшити вартість логістичної складової українського зерна та

збільшити його конкурентоздатність на зовнішніх ринках і валютні надходження до державного бюджету. Подальший розвиток агросектору України є критично важливим не лише для національної економіки, але й для гарантування глобальної продовольчої безпеки.

Удосконалення логістичної інфраструктури аграрного сектору України — це не лише технічне завдання, а національний пріоритет. Воно потребує комплексного підходу: від модернізації транспортних мереж і зберігальних потужностей до цифровізації процесів і залучення інвестицій. Успішна реалізація цих кроків забезпечить не лише стабільність аграрного експорту, а й економічну незалежність держави, її інтеграцію у світові торговельні системи та відновлення статусу України як «житниці Європи».

3.3. Державна підтримка та розвиток підприємництва в умовах війни

Експорт зерна є одним із ключових драйверів української економіки, що забезпечує валютні надходження, зайнятість та продовольчу безпеку. У період війни логістичні, фінансові та інфраструктурні виклики створюють значні ризики для діяльності зернотрейдерів. Відповідно, роль державної підтримки набуває особливого значення.

Україна входить до п'ятірки найбільших експортерів зернових у світі. Однак через воєнні дії, блокування портів і зростання логістичних витрат трейдери стикаються зі скороченням маржі та ускладненим доступом до фінансування. Особливо гострою є проблема транспортної інфраструктури: вузькі місця на західних кордонах, дефіцит вагонів-зерновозів і перевантаженість прикордонних переходів.

За даними BDO Ukraine [54], уряд продовжує реалізовувати програми компенсації відсоткових ставок за кредитами, грантові ініціативи для переробки та програми оновлення логістичних потужностей. Важливою формою підтримки для зернотрейдерів є страхування воєнних ризиків, розвиток «зернового коридору» через Дунай і стимулювання експорту залізницею.

Держава також може сприяти модернізації портів, елеваторів і логістичних хабів.

Яскрави прикладом реалізації програм підтримки є кейси компаній «Нібулон» та «Kernel».

Кейс 1. «Нібулон» – завдяки співфінансуванню держави та міжнародних донорів відновив роботу дунайського терміналу, що дозволило забезпечити додатковий обсяг експорту на рівні 1 млн тонн на рік.

Кейс 2. Компанія «Kernel» скористалася державною програмою компенсації кредитних ставок і розширила потужності з перевалки зерна в Черкаській області.

Ці приклади свідчать про важливість гнучких фінансових механізмів і стратегічного партнерства з державою.

Таблиця 3.2.

Основні напрями державної підтримки зернотрейдерів у 2025 році.

Тип підтримки	Зміст і механізми реалізації	Очікуваний ефект
Фінансова підтримка	Пільгові кредити через державні банки, компенсація відсоткових ставок, гранти на модернізацію елеваторів і логістичних центрів.	Підвищення ліквідності, залучення інвестицій, оновлення технічної бази аграрної логістики.
Інфраструктурна підтримка	Розвиток портів на Дунаї, модернізація залізничних і автомобільних шляхів, інвестиції у мультимодальні термінали.	Зниження транспортних витрат, покращення експортної спроможності, збільшення обсягів перевалки зерна.
Регуляторна підтримка	Спрощення митних процедур, діджиталізація сертифікації, стабілізація податкових умов, державні гарантії для інвесторів.	Зниження адміністративного тиску, пришвидшення експортних операцій, зростання довіри бізнесу.

Джерело: сформовано автором на основі [54, 11]

Проте, надмірне втручання держави в цінову політику чи експортне регулювання може призвести до ринкових викривлень. Замість прямого втручання держава має зосередитись на інституційній підтримці: створенні умов для конкуренції, прозорих правил, стабільного податкового середовища й мінімізації адміністративного тиску варто створити стабільний довгостроковий

механізм страхування воєнних ризиків для експортерів; розвивати транспортну інфраструктуру — зокрема, дунайські порти, прикордонні хаби та залізничні термінали; запровадити цифрові інструменти контролю логістичних потоків; розширити грантові програми для модернізації складів та елеваторів. Уникати надмірного адміністративного регулювання експорту, зберігаючи ринкові стимули.

За умови збереження системної підтримки, Україна може вийти на стабільний рівень експорту в 50–55 млн тонн зернових щороку після 2026 року. Інвестиції в інфраструктуру дозволять зменшити логістичні витрати на 20–25 %, що підвищить конкурентоспроможність українського зерна на світових ринках.

Державна підтримка зернотрейдерів у воєнних умовах має поєднувати короткострокову фінансову допомогу та довгострокову інфраструктурну стратегію. Держава повинна допомагати там, де існують системні ризики або ринкові збої, але не втручатися в операційні процеси трейдингу. Такий баланс є ключем до сталого розвитку аграрного експорту України.

У середньостроковій перспективі (2-3 роки) ефективно розгорнуті програми підтримки трейдерів дозволять:

- збільшити експортні обсяги зерна і готової продукції;
- знизити логістичні витрати й втрати при зберіганні;
- підвищити інтеграцію українських трейдерів у глобальні ланцюги;
- зміцнити продовольчу безпеку і економічну стабільність України.

У довгостроковій перспективі (5+ років) Україна може перетворитися на логістичний хаб зерна для регіону, з добре розвиненою інфраструктурою, сучасними трейдерами і потужностями для зберігання та переробки.

Державна підтримка зернотрейдерів в Україні є необхідною в умовах війни й логістичних викликів. Проте її ефективність залежить від правильного дизайну програм: підтримка інфраструктури, кредитування, гранти з умовами модернізації — це сильні інструменти. Водночас держава повинна уникати надмірного втручання у ринкові процеси, ціноутворення чи операційну

діяльність трейдерів. Підходячи з цієї позиції, Україна має реальний шанс не лише зберегти свій експортний потенціал зерна, але й суттєво його наростити, стати більш конкурентоспроможною та стабільною у глобальній аграрній системі.

Висновки до третього розділу

Узагальнюючи результати дослідження шляхів та механізмів удосконалення підприємницької діяльності посередників на ринку зерна, можна зробити наступні висновки:

1. Встановлено, що окрім наслідків воєнної агресії, функціонування ринку стримується низкою структурних проблем: відсутністю ліквідного організованого ринку торгівлі, монополізацією експорту великими гравцями, недосконалістю нормативно-правової бази та інфраструктурними розривами (дефіцит потужностей зберігання, різниця в ширині залізничних колій з ЄС). Існуюча цифрова платформа «Електронна зернова біржа України» наразі характеризується низькою ліквідністю, що не дозволяє їй повною мірою виконувати функцію індикатора ринкових цін.

2. Доведено, що перспективним напрямком стабілізації доходів аграрних компаній та посередників є використання деривативів (ф'ючерсних контрактів), які є міжнародним стандартом управління ризиками. Активний розвиток біржової торгівлі дозволить зменшити кількість зайвих посередницьких ланок, підвищити прозорість ціноутворення та зберегти рентабельність виробників в умовах високої волатильності ринку.

3. Аргументовано, що розвиток мультимодальних перевезень та перехід до інтенсивних методів логістики є критично важливими для зменшення собівартості експорту. Комплексний підхід, що включає модернізацію транспортних мереж, цифровізацію процесів та залучення інвестицій в елеваторну інфраструктуру, дозволить Україні не лише відновити

статус «житниці Європи», а й у довгостроковій перспективі (5+ років) трансформуватися у регіональний логістичний хаб із розвинутою переробкою.

4. Визначено, що роль держави має полягати у створенні сприятливих умов, а не у прямому втручанні в операційну діяльність чи ціноутворення. Ефективна модель підтримки має поєднувати короткострокові інструменти (доступне кредитування, гранти на модернізацію) з довгостроковою стратегією розвитку інфраструктури. Це дозволить у середньостроковій перспективі (2–3 роки) збільшити обсяги експорту, знизити логістичні втрати та поглибити інтеграцію українських трейдерів у глобальні ланцюги доданої вартості.

5. Попри втрату територій та руйнування інфраструктури, агросектор демонструє високу адаптивність. Подальший розвиток підприємницької діяльності на ринку зерна є запорукою не лише економічної стабільності України та наповнення держбюджету валютною виручкою, але й гарантуванням світової продовольчої безпеки.

ВИСНОВКИ

Узагальнюючи результати дослідження теоретичних засад, сучасного стану та шляхів удосконалення посередницької діяльності на ринку зерна, зроблено наступні висновки:

1. З'ясовано, що залучення посередників надає виробникам доступ до експортних каналів та професійну експертизу. Водночас це створює ризики втрати контролю над ціноутворенням та загрозу опортуністичної поведінки. Встановлено, що через багатоетапність ланцюга постачання витрати на реалізацію продукції зростають на 25–50%, що суттєво впливає на кінцеву прибутковість аграріїв.

2. Доведено, що нівелювання ризиків співпраці можливе лише за умови побудови прозорих договірних відносин та чіткої деталізації системи винагород. Оптимальний вибір посередницької схеми є ключовим фактором інтеграції української агропродукції у світові торговельні потоки.

3. Встановлено, що покладання виключно на ринкові механізми є недостатнім для гарантування продовольчої безпеки. Ефективна модель повинна базуватися на механізмі гарантованих цін та вибірковому стимулюванні попиту, а також на недопущенні повної приватизації стратегічних підприємств та монополізації ринку іноземними компаніями.

4. Традиційні природно-кліматичні чинники поступилися місцем військово-політичним. Аграрний сектор демонструє високу резистентність, проте довгострокова стабільність вимагає переходу від екстенсивного нарощування обсягів до інтенсифікації виробництва.

5. Ключовими проблемами стали руйнування логістики, дефіцит пального та обігових коштів. Встановлено, що неможливість проведення посівної кампанії на 30% земельного банку та прогнозоване недоотримання до 65% врожаю формують подвійну загрозу: критичне скорочення валютної виручки для держави та ризики продовольчої кризи глобального масштабу.

6. Окрім воєнних дій, розвиток ринку стримується відсутністю ліквідного організованого ринку, високою монополізацією експорту та

інфраструктурними розривами (зокрема, різницею колій з ЄС). Цифрова платформа «Електронна зернова біржа України» через низьку ліквідність наразі не виконує повною мірою функцію цінового індикатора.

7. Аргументовано, що впровадження торгівлі деривативами (ф'ючерсними контрактами) є безальтернативним шляхом для управління ціновими ризиками. Це дозволить скоротити ланцюг посередників, підвищити прозорість ціноутворення та наблизити ринок до міжнародних стандартів.

8. Розвиток мультимодальних перевезень та модернізація елеваторної інфраструктури є критичними для зниження собівартості. У довгостроковій перспективі (5+ років) Україна має потенціал трансформуватися у регіональний зерновий логістичний хаб із розвиненою переробкою, акумулюючи додану вартість всередині країни.

9. Держава має зосередитися на створенні інфраструктурних та фінансових умов (доступне кредитування), не втручаючись в операційну діяльність. Реалізація запропонованих заходів дозволить у середньостроковій перспективі (2–3 роки) збільшити обсяги експорту, знизити логістичні втрати та поглибити інтеграцію у глобальні ланцюги.

10. Аналіз світового досвіду засвідчив, що конкурентна перевага досягається завдяки ефективності логістичних систем. Відновлення ринку зерна є не лише економічним завданням, а й інструментом зміцнення суб'єктності України на міжнародній арені як гаранта світової продовольчої безпеки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Агакерімова Р. Вплив війни в Україні на національну та глобальну продовольчу безпеку. Економіка та суспільство. 2023. № 50. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-50-53> Аналіз ринку зернових в Україні. 2024 рік. URL: <https://pro-consulting.ua/ua/issledovanie-rynka/analizrynka-zernovyh-v-ukraine-2024-god>
2. Агровигляд України 2024-2033. Центр досліджень продовольства та землекористування KSE. URL: <https://kse.ua/wp-content/uploads/2024/03/Agroviglyad-2024-2033.pdf>
3. Артеменко Л., Мариненко Н., Крамар І., Гац Л. Продовольча безпека України в умовах військової агресії: стан та перспективи. Соціально-економічні проблеми і держава (електронний журнал). 2023. Вип. 1 (28). С. 115-128. URL: <http://sepd.tntu.edu.ua/images/stories/pdf/2023/23albstp.pdf>
4. Ващенко І. В. Ринок зернових в Україні: аналіз сучасного стану. Землеустрій, кадастр і моніторинг земель. 2018. №3. С. 80–85.
5. Вдвічі більше, або коли в Україні вирощуватимуть “європейські” врожаї. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3055176-vdvici-bilse-abo-koli-v-ukraini-virosuvatimutevropejski-vrozai.html>
6. Гончаров В. М. Мартинова Л. В. Ринок зерна України: стан, загальні проблеми та ризики. Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. 2013. №2 (3). С. 20–23.
7. Гречанюк Л. Удосконалення інфраструктури ринку ф’ючерсних контрактів на сільськогосподарську продукцію для управління фінансовими ризиками. Український журнал прикладної економіки. 2021. Т. 6. № 1. С. 118 – 123. URL: <http://ujae.org.ua/udoskonalennya-infrastruktury-rynku-f-yuchersnyh-kontraktiv-na-silskogospodarsku-produktsiyu-dlya-upravlinnyafinansovymuryzuykamy/>
8. Держпідтримка агросектору у 2023 році. 2023. Агрополіт. URL: <https://agropolit.com/spetsproekty/986-derjpidtrimka-agrosektoru-u-2023-rotsi>

9. Довгаль О. В. Світовий ринок зерна: місце та роль України. Актуальні проблеми інноваційної економіки. 2020. №2. С. 45–51.
10. Завитій О. П., Дідоренко Т. В. Український ринок зернових і технічних культур в контексті перспектив розвитку аграрного сектору економіки. Збірник наукових праць Подільського державного аграрно-технічного університету. Економічні науки. 2016. Вип. 24 (3). С. 58–67.
11. Загородній А. Г., Коваль З. О. Посередництво та винагорода за посередницькі послуги [Електронний ресурс] // Lviv Polytechnic National University Institutional Repository. URL: <http://ena.lp.edu.ua>
12. Закон України «Про зерно та ринок зерна в Україні» від 04. 07. 2002 р. // Відомості Верховної Ради України від 30.08.2002 р., № 35, ст. 258.
13. Ільчук М.М. Розвиток ринку зерна та його стабілізація в Україні // М.М. Ільчук, І.А. Коновал, О.Д. Барановська, В.Д. Євтушенко // Економіка АПК.– К.: № 4 (294).– 2019. – С. 29-38.
14. Ільчук М.М., Коновал І.А., Водніцький М.В. Стабілізація ринку зерна в Україні в повоєнний період. Стаття. / Bioeconomy and Agrarian Business». Том 13, №1 (2022). С. 14-24. [http://dx.doi.org/10.31548/bioeconomy13\(1\).2022.14-24](http://dx.doi.org/10.31548/bioeconomy13(1).2022.14-24)
15. Калюжна Ю., Яснолоб І. та Черненко К. Основи біржової торгівлі на шляху до виходу на світові зернові ринки. Інфраструктура ринку. Економіка та управління національним господарством. 2022. №66. С. 67-72. DOI: <https://doi.org/10.32843/infrastructure66-12>
16. Коваль В. Розмінування сільськогосподарських земель - важливий крок для відновлення агросектору. URL: <https://minagro.gov.ua/news/vitalii-koval-rozminuvannia-silskohospodarskykh-zemel-vazhlyvyi-krok-dlia-vidnovlennia-ahrosektoru>
17. Комплексна галузева програма «Розвиток зерновиробництва в Україні до 2015 року» затверджена Наказом Міністерства аграрної політики України та Української академії аграрних наук від “23” жовтня 2007 р. № 757/101.

18. Лупенко Ю. Україна навіть зараз входить до десятки найбільших експортерів зернових. URL: <https://tyzhden.ua/iurij-lupenko-ukraina-navit-zaraz-vkhodyt-do-desiatky-najbilshykh-eksporteriv-zernovykh/>
19. Лутковська С. М., Казьмір В. А. Ринок зерна: проблеми, можливості та пріоритетні напрями розвитку. Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики. 2020. №3. С. 39–50.
20. Ляховська О. В. Експорт сільськогосподарської продукції України: сучасні тенденції. Економіка та суспільство. 2025. Вип. 77. С. 239. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2025-77-96>.
21. Мороз Л.А., Чухрай Н.І. Маркетинг: Підручник / За редакцією Л.А. Мороз. — 2-ге вид. — Львів: Вид-во Нац. ун-ту “Львівська політехніка”, “Інтелект-Захід”, 2002. — 244 с.
22. Налбандян Н. Хеджування в системі управління ціновим ризиком у міжнародній торгівлі сировинними продовольчими товарами. Вісник Одеського національного університету. 2020. №3(82). С.13-17. URL: http://visnyk-onu.od.ua/journal/2020_25_3/4.pdf
23. Нікітченко, С., Желавська, Н., Антонюк, Г., Ситник О. (2025) Диверсифікація виробничо господарської діяльності аграрних підприємств в умовах трансформаційної економіки: управлінський аспект. Інвестиції: практика та досвід (2025) № 13 С. 162-167 <https://doi.org/10.32702/2306-6814.2025.13.162>
24. Офіційний сайт АПК-Інформ. Розділ ціни. 2023. URL: <https://www.apkinform.com/uk/prices>
25. Офіційний сайт Інтерфакс-Україна. Розділ Економіка. Україна у 2023 році збере приблизно 40 млн тонн урожаю через нерентабельність вирощування зернових. URL: <https://interfax.com.ua/news/economic/880913.html>
26. Офіційний сайт Міністерства аграрної політики та продовольства України. В 2024 році передбачена безповоротна фінансова допомога українським аграріям на деокупованих територіях. 2023. URL:

<https://minagro.gov.ua/news/v-2024-roci-peredbachena-bezpovorotna-finansova-dopomoga-ukrayinskim-agrariyam-na-deokupovanih-teritoriyah-taras-visockij>

27. Офіційний сайт Міністерства аграрної політики та продовольства України. Майже 60 млрд гривень кредитів отримали аграрії на розвиток підприємств. 2023. URL: <https://minagro.gov.ua/news/majzhe-60-mlrd-griven-kreditiv-otrimali-agrariyi-na-rozvitok-pidpriyemstv>

28. Офіційний сайт Міністерства аграрної політики та продовольства України. Страхування майбутнього врожаю розширить доступ до кредитів для малих і середніх агровиробників. 2023. URL: <https://minagro.gov.ua/news/strahuvannya-majbutnogo-vrozhayu-rozshirit-dostup-do-kreditivdlya-malih-i-serednih-agrovirobnikiv-markiyan-dmitrasevich>

29. Підприємництво та організація агробізнесу в регіонах. Навчальний посібник. /Льчук М.М., Барановська О.Д., Ус С.І., Дмитрук М.І.НУБІП. України. 2021.414с.

30. Потужності зберігання зерна в Україні по областях — інфографіка. URL: <https://surl.li/aekobu>

31. Сайт NCH Capital. - [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.nchcapital.com/>.

32. Сайт Державної акціонерної компанії «Хліб України» [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.khlib.com.ua/>.

33. Сайт Укрзернопром - Агро [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.uzp-agro.com.ua/>.

34. Сайт холдингової компанії «Агротон» [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.agroton.com.ua/ru/>.

35. Сайт холдингової компанії «Кернел» [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.kernel.ua/ru/>.

36. Сайт холдингової компанії «Українські аграрні інвестиції» - [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.uai.kiev.ua/uk/home>.

37. Саранчук А. О. Національний ринок зерна в умовах сучасної економічної нестабільності. Інвестиції: практика та досвід. 2012. №9. С. 75–78.

38. Слободян Н. Сучасні аспекти фінансово-інвестиційного аналізу і оцінювання ризиків. Економічний аналіз. 2022. Том 32. № 4. С. 229-235. DOI: <https://doi.org/10.35774/econa2022.04.229>
39. Сохацька О. Глобальний біржовий ринок зерна: нові завдання для України в умовах війни з росією. Економіка та суспільство. 2022. №45. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2004/1932>
40. Статистичний щорічник України за 2023 рік. Київ. Державна служба статистики України. 2023. 269 с. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2023/zb/11/year_23_u.pdf
41. Стельмах, Д. В. (2023). Перспективи розвитку хеджування на ринку зерна в Україні. Актуальні проблеми економіки, (7), 131–140. <https://doi.org/10.32752/1993-6788-2023-1-265-131-140>
42. Стратегія продовольчої безпеки України на період до 2027 року: Схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 23 липня 2024 р. № 684-р URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/684-2024-%D1%80#Text>
43. Суркова В.О. Аналіз особливостей експертного оцінювання ризиків інноваційної діяльності аграрного підприємства. Український журнал прикладної економіки та техніки. 2023. Том 8. № 1. С. 127-131 <https://doi.org/10.36887/2415-8453-2023-1-18>
44. Теоретичні основи функціонування ринку зернових. (2022). Економічний дискурс, 1(1-2), 34–43. <https://doi.org/10.36742/2410-0919-2022-1-4>
45. Толкач, С. М. (2023). Правове регулювання ринку зерна в Україні: сучасні реалії. URL: <https://ir.stu.cn.ua/server/api/core/bitstreams/f0849576-cfaa-4b3c-8d6c-55bdc2700219/content>
46. У 2024 році Група АГРОТРЕЙД експортувала зерно у 16 країн світу. (2024). Propozitsiya. URL: <https://propozitsiya.com/news/u-2024-rotsi-hrupa-ahrotreyd-eksportuvava-zerno-u-16-krayin-svitu>
47. Филевич Л.Г., Л.О. Попова, О.М. Прядко, Т.Л. Міт'яєва, Л.А. Прибилович. «Комерційна діяльність». - 2014.

48. Філюк, Г. М., & Кучин, С. П. (2025). Ринок зерна України: вплив внутрішніх факторів на пропозицію та продовольчу безпеку. С. 221–229. <https://doi.org/10.32752/1993-6788-2025-1-285-221-229>
49. Черемісіна С. Г. Ринок зернових культур в Україні: аналіз сучасного стану та перспективи розвитку. Економіка АПК. 2021. №2. С. 48–58.
50. Чорний В. М. Внутрішні ризики виходу Українських підприємств на світовий ринок зерна. Финансовые услуги. 2017. №1. С. 44–48.
51. Шалигіна І., Рибіна Л. Підтримка фінансової безпеки підприємств аграрного бізнесу в період їх адаптації до сучасних реалій. Інфраструктура ринку. Економіка та управління національним господарством. 2023. №71. С.259-264. DOI: <https://doi.org/10.32782/infrastructure71-45>
52. Шевченко А., Петренко А., Іванюк Н. Продовольча безпека України в умовах війни та пріоритетні напрямки врегулювання її стану. Економіка та суспільство. 2024. Випуск №59. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/3374>.
53. Яворська В. Управління цінovими ризиками суб'єктами підприємництва на аграрному ринку. 2022. Сучасні технології комерційної діяльності і логістики : зб. матеріалів II Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф., 3 листоп. 2022 р., м. Київ. Міністерство освіти і науки України, Київ. нац. екон. ун-т ім. В. Гетьмана. С.139-141. URL: <https://ir.kneu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/82c8c6de-baec-4293-b280-340fec05b293/content>
54. BDO Ukraine. (б.д.). Державна підтримка агробізнесу під час війни. Отримано з <https://www.bdo.ua/uk-ua/insights-2/information-materials/2025/wartime-state-support-for-agribusiness>
55. Boost Your Knowledge: Biggest Wheat Exporters in 2025. Tradologie. URL: https://www.tradologie.com/lp/blogs/description/boost-your-knowledge-biggest-wheat-exporters-in-2025?utm_source=chatgpt.com
56. Grain: World Markets and Trade. – U.S. Department of Agriculture. URL: <https://www.fas.usda.gov/data/grain-world-markets-and-trade>.

57. Jump In Global Grain Trade Expected URL: https://www.breakwaveadvisors.com/insights/2025/5/22/jump-in-global-grain-trade-expected?utm_source=chatgpt.com

58. The official website of World Economic Forum. Global Risks Report 2023. URL: <https://www.weforum.org/publications/global-risks-report-2023/>

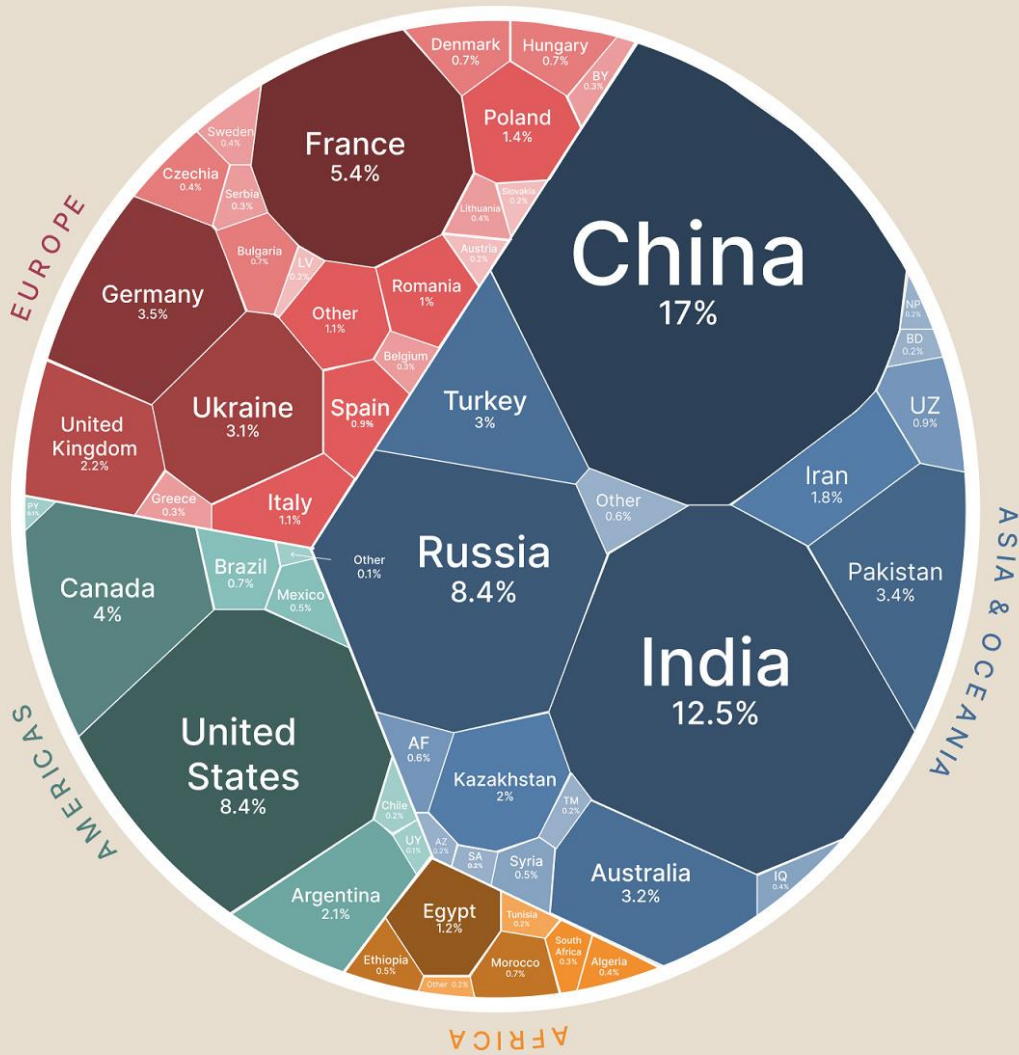
59. The official website of Zentrale Markt- und Preisinformationen. Current stock exchange prices & charts MATIF Milling Wheat (No. 2) price. URL: https://www.zmp.de/en/exchanges/matif-millingwheat-no-2-price_future

60. VOLYNETS, L. (2020). УДОСКОНАЛЕННЯ ЛОГІСТИЧНИХ ПРОЦЕСІВ В АГРАРНОМУ СЕКТОРІ УКРАЇНИ. Економіка транспортного комплексу, (36), 113. <https://doi.org/10.30977/ЕТК.2225-2304.2020.36.0.113>

GLOBAL Production of WHEAT

From 2000 - 2020

This visual highlights wheat production by various continents and countries over the last twenty years.

134M

tonnes of wheat produced by China in 2020.

Europe

yielded >1/5th of global wheat production in 2020.

2ND MOST

traded grain commodity in the world second to MAIZE.

Sources: Faostat

The Global Agricultural Trade Landscape

Trade Map: Top Ten Countries Trading the Top Ten Agricultural Categories*

Exports: Crops and Livestock Products
 Global Total: USD 1.91 trillion (2023)

Largest Overall Exporters

Largest Export Categories

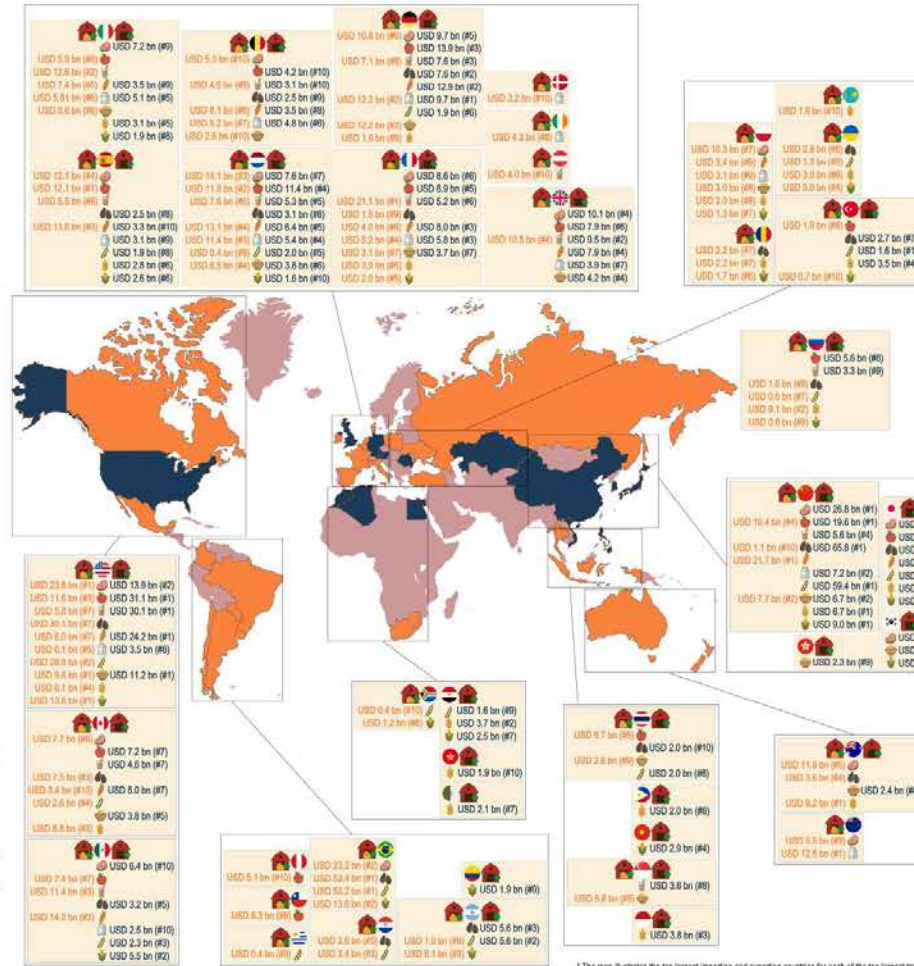

Notes:
 Europe: Several countries (France, Germany, Italy, Netherlands) are top importers and exporters of Vegetables, Beverages and Dairy Products. Because these three categories consist of diverse, highly processed and branded sub-products, countries import and export different varieties of the same categories.

North America: According to the U.S. Department of Agriculture (USDA), the U.S. became a net food importer in 2019. According to USDA data, in 2024, U.S. agricultural exports exceeded USD 175 billion and imports reached a record high of USD 213 billion, resulting in a trade deficit of around USD 38 billion.

South America: Argentina is one of the largest exporters and importers of soya beans because it is both a producer and a processor. The country has advanced soya bean crushing facilities. It imports raw soya beans, particularly from Paraguay and Brazil, and processes them into value-added products such as soybean meal, oil and other derivatives for export.

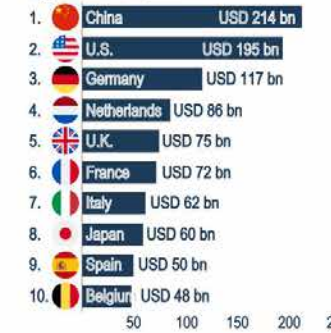
Exports (# Global Ranking for Category) **Net Agricultural Exporting Country** **Meat & Meat Preparations** **Beverages** **Vegetables** **Food Preparations** **Wheat**
Imports (# Global Ranking for Category) **Net Agricultural Importing Country** **Fruit** **Oilseeds** **Dairy Products** **Soya Beans** **Maize**

*The map illustrates the ten largest importing and exporting countries for each of the ten largest traded

Imports: Crops and Livestock Products
 Global Total: USD 2.00 trillion (2023)

Largest Overall Importers

Largest Import Categories

Notes:
 Asia: China is simultaneously the second-largest exporter and importer of Food Preparations because it imports various food ingredients and semi-processed products, which are further processed and assembled into finished goods for export. China has a diverse consumer base with an increasing appetite for international flavours and specialty foods.

Asia: China, Japan and South Korea are among the top five countries with the largest annual agricultural trade deficits. According to China Customs, from January to November 2024, China exported agricultural products worth USD 92.47 billion and imported USD 289.46 billion, for a trade deficit of USD 196.99 billion, representing a 15.2% year-on-year decline.

Africa: Countries in North Africa, especially Egypt, Morocco and Tunisia, are required to import substantial quantities of wheat due to the arid climate and limited arable land of the region. In addition, these countries often produce cash crops for export (e.g., citrus, olives and vegetables) over staple crops like wheat.

Source: FAOSTAT 2025 (Food and Agriculture Organization of the UN), Various, ANDAMAN PARTNERS Analysis. Note: Food Preparations includes a wide range of processed and composite food products such as soup and broth preparations, meal replacement powders or nutritional supplements and sauces and seasoning mixes.

TOP EXPORTERS OF WHEAT IN 2021

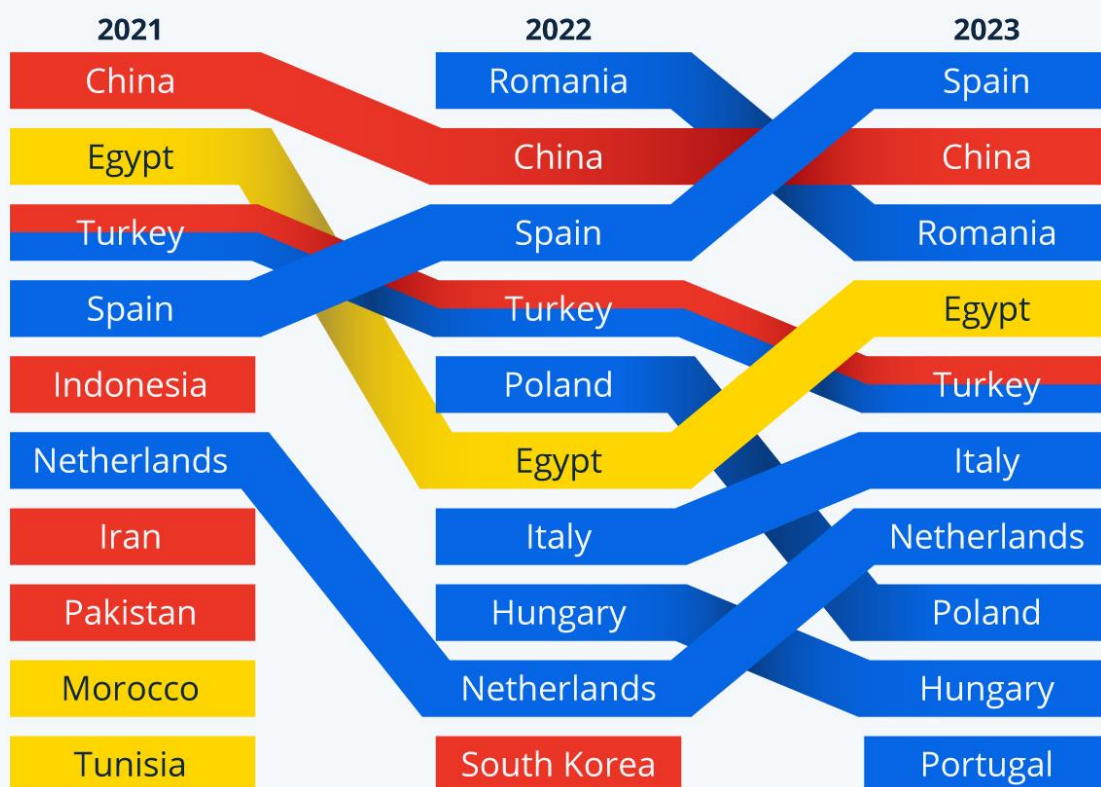
COUNTRIES	PERCENTAGE OF TOTAL WHEAT EXPORT	EXPORT VALUE
RUSSIA	14.4%	\$8.92 B
UNITED STATES	12.7%	\$7.83 B
AUSTRALIA	11.9%	\$7.36 B
CANADA	11.2%	\$6.91 B
UKRAINE	9.5%	\$5.87 B
FRANCE	7.67%	\$4.74 B
ARGENTINA	4.38%	\$2.71 B
ROMANIA	3.77%	\$2.33 B
GERMANY	3.45%	\$2.13 B
INDIA	2.8%	\$1.73 B

How the War Redirected Ukraine's Grain Exports

Top 10 destination countries of Ukrainian cereal exports in 2021, 2022 and 2023

■ Asia ■ Africa ■ Europe

Source: UN Comtrade

